

KÖZLEMÉNYEK

Egy pesti domonkos-kódex és a „pest” köznévv. Az időrendben — a székesfehérvári és esztergomi után — harmadikként, 1233-ban alapított¹ pesti domonkosrendi kolostor épülete nyomtalanul elpusztult. Csak annyit tudunk, hogy a Belvárosban az angolkiasszony apácák későbbi templomának és kolostorának helyén állott. Pedig a jelentősebb domonkos kolostorok közé tartozott, mert már a XIII. században generális rendi káptalant tartottak ott.²

Van azonban a bécsi Österreichische Nationalbibliothek kódexgyűjteményében egy olyan kötet, amely bizonyos ponton némi kiegészítő adatokat szolgáltat a pesti kolostor életének megismeréséhez. A Cod. Lat. 2463. kódex ez, amely Boëthius *Arithmetica*-ját („*Arismetrika*”!) és mellette a *Geometrica minor*-át és a *Mensura monochordit* tartalmazza, a középkorban népszerű iskolai anyagot. A mindössze 42 fol. terjedelmű, 215 × 135 mm méretű pergamen kódex a XIII. században készült. 3 iniciálé és számos szerény díszítési nagy kezdőbetű van benne; kötése nagyon rongált piros bőrkötés.

A kötetbe egy „frater Benedictus” elég sokszor beírta a nevét, részint mint tulajdonos-bejegyzést, részint oklevélkezdet-próbálkozásokban. Az előzéken:

„Ego frater Benedictus notum facio cuilibet hanc litteram inspecturo”. — „Nos magister Benedictus engn (?) studens ordinis fratrum predicatorum damus pro”. — „Iste liber est fratris Benedicti Engn (?) studentis ordinis fratrum predicatorum. Donatus est a fratre Nicolao prouinciali Anno domini M^oCCC^oXL^oVII^o.” — És ismét „Iste liber est fratris Benedicti eng (?). A fol. 2°-n „Ego frater benedictus filius magistri”.

Sajnos a név itt olvashatatlanul el van törölve, de annyi kitűnik a följegyzésből, hogy Benedek fráter atyja is egyetemi grádussal rendelkező „értelmiségi” volt. A következő fol. 21^r-n megint csak olvashatatlan az „Ego frater Benedictus de” után a név. A kötet utolsó bejegyzése a fol. 36^v-n megint az „Ego frater Benedictus”.

Ezekből a bejegyzésekből tehát annyit már tudunk, hogy Benedek fráter domonkos rendi studens volt és 1347-ben Miklós provinciálistól kapta ezt a könyvet, nyilvánvalóan tanulmányai végzéséhez. A legérdekesebb bejegyzés azonban, amelyből azt is megtudjuk, hol volt ez a kolostor, ahol frater Benedek tanult, a fol. 18^v-n olvasható: „Ego frater Benedictus Engn (?) studens pestensis, sed non de illo pest, qui fornax est, sed de illo pest qui civitas.” Benedek fráter tehát pesti studens volt, s ebből az is következik, hogy a pesti kolostorban stúdium is volt. Ez a stúdium bizonyára studium particulare volt, amelynek minden országban kellett lennie kettő-háromnak, hogy a rendtagok az „ar-

¹ PFEIFFER Miklós: *A domonkos rend magyar zárdáinak vázlatos története*. Kassa 1917. 106–107.

² HARSÁNYI András: *A domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt*. Debrecen 1938. 118.

tes"-t tanulják,³ mielőtt a studium generalera mennek, ami Magyarországon 1304 óta Budán működött.⁴

Külön érdekessége van a bejegyzés tréfás kitételének, hogy az a Pest, ahol ő studens, nem kemence, hanem város. Tehát az egyébként bolgár-szláv eredetű „pest” köznévi kemence értelemben a XIV. század közepén ismeretes volt a magyar nyelvben, tudták azt, hogy Pest város neve kemencét jelent.⁵

Mi volt a kódex sorsa a XIV. század után, nem tudjuk, csak azt, hogy a XVII–XVIII. század táján a jezsuiták bécsi kollégiumának tulajdonában volt („Collegii Soc. Jesu Vienne”) és innen a XVIII. század folyamán került a Hofbibliothekba, ahol először a Rec. 1230 jelzetet kapta.

CSAPODI CSABA

18. századi magyar nyelvű orvosi könyvek az „ügyefogyott szegények” szolgálatában. „Mindnyájan kívánjuk: hogy a’ mi nyelvünkön a’ jó Orvos Könyvek szaporodjanak. Óhajtjuk a’ tanult Nemzeteknek azt a’ boldogságát elérni, mellyben ők akármelley idegen nyelveken iratott hasznos Könyveket saját nyelveiken olvashatnak. Soha még ennek eléréséhez oly jó reménységünk nem lehetett, mint ebben a’ szerentsés időben, mellyben mi mostan élünk. Országunknak szinte közepe táján Királyi költséggel taníttatik az Orvosi Tudomány. Naponként nevededik számok Hazánkknak nagy hasznára az értelmes Orvosoknak és Borbélyoknak. Oly fejedelmi Orvosoknak, kiket az egész tudós Orvosi világ tisztel, minéműiek: Tissot, Báró Störck, Kranz, Plenck halhatatlan munkáik már magyar nyelven a’ Lakosoknak kezeiken forgnak.”¹

Ezen derűlátásra és optimizmusra csak a század végén került sor, amikor már Magyarországon is megindult az orvosképzés és a magyar nyelvű orvosi könyvek nem számítottak kuriózumnak. E folyamatban nagy része volt Mária Terézia, majd II. József egészségügyet pártoló politikájának: ők rendelték el a városok csatornázását, járványok idején szigorú rendelkezéseket bocsátottak ki; a század második felében sor került az orvosi, gyógyszerészeti, szülésznői gyakorlat szabályozására, és a nagyszombati egyetemen megindult a hazai orvosképzés. A könyvkiadás terén a kormány az orvosirodalom támogatásával is igyekezett az ország egészségügyi elmaradottságát felszámolni.

Az előző századokban ugyanúgy, mint a 18. században is az alapprobléma az éhség és a járvány volt. A társadalmi hasznosság elvét figyelembe véve mindenekelőtt a mezőgazdasági és egészségügyi kultúrát szolgáló intézkedéseket és művelődési vállalkozásokat kell értékelnünk.

A felvilágosodás százada tette meg a kezdő lépéseket az ország lakosságának jobb egészségügyi ellátása érdekében. Ez időben már mintegy 25 orvos munkálkodott az orvostudomány nemzeti nyelven való művelésén — „... az anyanyelvű ismeretterjesztés — főleg az orvosi irodalom terén — szaktudományi szempontból is viszonylag magas szintet ért el.”²

Ugyancsak pozitívumként könyvelhetjük el az orvosírók azon törekvését, hogy műveikkel egyre jobban az arra leginkább rászoruló, orvostól, patikától távol élő néptömeghez fordultak, a figyelem, a gondoskodás fénykörébe vonván ezáltal az ország teljes népességét.

³ Uo. 146.

⁴ Uo. 118.

⁵ A „pest” szó eddig csak helynévként volt ismeretes. L.: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 3. köt.* Budapest 1976. 171.

¹ [NLS] ROSÉN, Miklós: *Orvosi tanítás a’ gyermekek’ nyavalyáiknak megismeréséről, és Orvoslásokról...* Ford. G. DOMBY Sámuel. Pest, 1794. Elöl-járó beszéd.

² NÉMEDI Lajosné: *A magyar nyelvű könyv a „deákalanok” szolgálatában.* Bp. 1964. 191. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei 44.)

A könyvek előszavából kiderül, hogy a szerzők kiknek szánták műveiket, miért írták azokat, és milyen nyelvi, stílárius nehézségeik voltak a „pallérozatlan” anyanyelvel munkájuk során.

Egy 1747-ből származó kimutatás szerint több vármegyében nem volt egyetlen sebész sem,³ a gyógyítást javasasszonyok, kuruzslók, sőt nemegyszer hóhérok végezték. A könyvek előszavai szintén az égető orvoshiányról tanúskodnak, és egyúttal a segítő szándékról is – ahol nincs képzett orvos, ott könnyen érthető, jó orvosi könyvek segítsék a rászorulókat: „De idővel általlátván, hogy azzal a’ kösségnek, leginkább az igyefogyott szegényeknek, kiknek nintsen mindenkor kezek ügyében az értelmes Orvos, javokra lehetnék; azért fére tévén minden ellenkező okokat, a’ munkának adtam kezemet. . .”⁴

³ KORBULY György: *Az állami egészségvédelem jelé. Magyar művelődéstörténet.* Szerk. DOMANOVSKY Sándor. 4. köt. Bp. é. n.

⁴ LA LANGUE János: *A magyarországi orvosvizekről . . . a szegényeknek kedvéért.* Nagykároly, 1783. Elöl-járó beszéd.

Csapó Józsefet, Debrecen város „physicusá”-t a haza és a felebarátai iránt érzett szeretet készítette gyermekgyógyászati könyvének megírására, valamint hogy a „falukon és pusztákon a’ szegény Emberek az ő nyomorgó kis gyermekeiknek könnyen fel-található és elkészíthető hasznos házi orvosságokkal is segítségül lehessenek.”⁵

Filantropikus érzelmektől telített, vallomásszerű sorokat olvashatunk a század egyik legnépszerűbb orvosi könyvében arról, hogy kiknek és miért írta a szerző a művét:

„Meg-esvén szívem a’ mezőn lakozó és gyakran betegeskedő ügye fogyott népnek a’ sorsán, holott ez, vagy a’ szükséges segedelmek’ nem léte-miatt, vagy pediglen az sokféle ártalmas, és rendetlen gyógyétástul el szokott veszni; az vala főbb és egyetlen czélom, hogy ezen írással azon nagy fogyatkozásokat leg-alább részében meg-előzzem.”⁶

A felvilágosult abszolutizmus már kötelességének tartja gondját viselni a földet művelő, adót fizető parasztságnak, hiszen gondoskodása mindenképpen „kifizetődő” vállalkozásnak bizonyul, ugyanakkor meghatódik a misera plebs contribuens iránt tanúsított jóságtól és emberségtől:

„Ebből az egész könyvből látni való, hogy ez csak a’ parasztnak íródott. — Az igaz, hogy: áldott szándék, s meg betsülhetetlen igyekezet! azt a’ részét gyámolítani az Országnak, a’ melly leg gyámoltalanabb; hogy így az egész Ország annál erősebbé, s virágzóbbá légyen; és mentül nagyobbban munkába vették, . . . kivált a’ mai időben a’ Tudósok, sőt a’ Királyok is, és a’ Fejedelmek, a’ paraszti rendek bődölgítésát; mind a’ tanításra, mind a’ gazdaságbeli oktatásra, mind sok terheinek könnyebbítésére nézve: annál inkább kellene óhajtanunk, hogy az az áldott nap Édes Hazánkra is derülne fel immár.”⁷

Szentmihályi Mihály boczonádi plébános, majd egri kanonok orvosságos könyve azt bizonyítja, hogy még a 18. század is kedvelte a Mélius *Herbárium*ához hasonló összeállításokat — bár maga a szerző, Szentmihályi említi, hogy a városban lakók inkább orvoshoz forduljanak, mint az ő hallomásokból és tapasztalásból álló gyógyító „tudományá”-hoz. Az egykori plébános jól ismerhette a falu népét, tudta, hogy közülük kevés tud olvasni, így hát a betűt ismerőket „bizza meg” könyvének beszerzésével: „. . . és kik olvasni tudnak e’ könyvetskét meg-szerezvén felebarátttyok hasznára szükségben köz-segítséggel legyenek.”⁸

Az olvasni tudás a hasznos ismereteket közlő könyvek elterjedésével egyre nagyobb szerepet kapott — a betűismerő ember eleve előnyösebb helyzetben volt azokhoz képest, akik az információikat többnyire szűk környezetük köréből merítették. A család, vagy a szomszédság élőszóval továbbadott „tudásanyaga” így öröklődött nemzedékről nemzedékre, a hallottakon senki nem mert és nem is akart változtatni. Így rögződött merev sémává nemcsak a vallással, a világnézettel kapcsolatos tudatformák összessége, hanem a gyakorlati élet számos megnyilvánulási formája, a földművelés menete, a kezdetleges háziipar, a gyermeknevelés és ápolás, valamint a betegellátás, higiéniai szokások és más egészségügyi tennivalók.

A tudás demokratizálódásának meginduló folyamatát jelzi az a felismerés, hogy az olvasni tudó embernek kötelezettségei vannak sokszor egy egész falu analfabéta népével szemben. Benkő Sámuel orvostudor így ír erről:

⁵ CSAPÓ József: *Kis gyermekek isputalja*. Nagykároly, 1771. [Előszó a] Kedves Olvasóhoz.

⁶ A’ néphez való tudósítás. Miképpen kellyen a’ maga egészségére vigyázní. *Irattatott Tí-sot . . . által*. Magyar nyelvre ford. MARIKOWSKZI Márton. Nagykároly, 1772. Előre tett beszéd.

⁷ *Szükségben segítő könyv*. Német nyelvből magyarra ford. KÖMLEI János. Pest, 1790. Erdemes Olvasó! VII.

⁸ SZENTMIHÁLYI Mihály: *Házi orvosságok*. Vác, 1791. Tanuság és intés a’ kegyes olvasóhoz.

„Azért e' munkát az okos, és jól-tévő földös Uraknak, Egyházi rendeknek, Oskola-Mestereknek, falukon lakó Borbélyoknak, és más Irás-tudóknak ajánlom.”⁹ Ugyanezen könyvének ajánlásában azt írja: „Fogtam azért a' tollat, s hivatalomat tetéző egyéb dolgaim közt irtam a' himlőről e' kis könyvet, hogy a' hol én magam jelen nem lehetek, a' helységekből lakozó Irás-tudók, és Borbélyok azt olvassák, abból annyi oktatást vegyenek, a' mennyit szükséges tudni arra, hogy az elől-kerülő himlős nyavalyákban segítséggel lehessenek.”¹⁰

Ugyanez a gondolat jelentkezik egy szülészetről írott oktató-tanító könyvecske előszavában is:

„... kívánám, hogy az Előljárók, földes uraságok, és egyéb jótévők igaz felebaráti szeretettől indítván ezen tsekély munkának mennél nagyobb kiterjedésén iparkodnának és olly rendeléseket tennének, hogy a' szegény, vagy más ollyan aszszonyoknak, kik az idő fogyatkozása, tudatlanság, vagy más akadályok miatt azt nem olvashatnák, a' buzgó lelkiatyák, oskola mesterek, vagy orvosok meg-magyaroznák...”¹¹

Az orvos, aki könyvének címlapjára odairta, hogy a „Falusi nép oktatására irattatott könyv”, tudta,

„... hogy ezt a könyvet sokan nem fogják olvasni, és többen ha olvasandják is meg nem értik, bátor az együgyű nép értelméhez alkalmaztatott; hanem ezt az okos és jótévő személyeknek ajánlom, kik falun lakoznak, és bizonyos Isteni hivatal' neme által az szegény együgyű népek segítségére kötelesek.”¹²

Művét tehát a nép körében élő papok figyelmébe ajánlja, akiknek úgymond kötelességük a betegek istápolása, a babonák és balítéletek felszámolása, az okosabb életmódra való nevelés.

A kor egészségügyi helyzetére vet fényt a szerzőknek az a törekvése, hogy könyveiket a falusi borbélyok és bábaasszonyok kezébe juttassák, „kikhez a' közösség rész szerént tudatlanságból, rész szerént szükségből, a' belső nyavalyák orvoslásában-is folyamodni szokot...”¹³ Jól képzett orvosaink tudták, hogy mind a sebészek, mind a bábák mesterségbeli tudása igen hiányos. Weszprémi István, Debrecen tisztí orvosa 1760-ban arról ír, hogy a szapora gyermekhalandóságnak a bábák „vastag tudatlansága” az oka. A helyzet egy évtized múlva sem változott, s az orvosok mindössze abban reménykedhettek, hogy ismeretterjesztő könyveiket mégis kézbe veszik, és haszonnal forgatják a rászorulók: „A sok szerentsétlen eseteknek példája, mellyeket jobb mesterséggel el lehetett volna kerülni, elegendő indító okot adhatnak azoknak jövődébéli el távoztatásokra.”¹⁴

Az előszavak vallanak arról is, hogy az orvosokat mi készítette magyar nyelvű egészségügyi könyvek írására, ill. idegen nyelvű művek magyarra fordítására. Ezek az okok sokrétűek és nem kizárólag a kor elmaradott egészségügye az eredőjük, hanem más jellegű nehézségek is, melyeket a kor orvosai az írókhoz és filozófusokhoz hasonlóan az írott szó erejével, a felvilágosítással próbáltak legyőzni.

E század ismeri föl azt a tényt, hogy nincs magyar nyelvű, tanító jellegű, olcsó áron kapható könyv, amely társadalmi megkülönböztetés nélkül betölthetné evilági hivatását: jobbra tenné az emberek életét.

⁹ BENKŐ Sámuel: *A' hójagos himlőről való tanáts adás*. Kassa, 1781. Bé-vezető tudósítás.

¹⁰ Uo. Nagy méltóságú gróf úr, fő ispány úr... [Ajánlás].

¹¹ STEDELE János: *Magaviselesre rendmutató regulák, melyeket a terhes, szülő és gyermekágyas asszonyoknak...* német nyelven kiadott... és magyarra ford. GELLEI Mihály. Buda, 1789. Előljáró-beszéd 10–11. p.

¹² *A' néphez való tudósítás...* Irattatott TISSOT által. Ford. MARIKOWSKI Márton. Nagykároly, 1772. Előljáró igazgatás 13–14.

¹³ Uo. 17.

¹⁴ Uo. 17–18.

Kováts Mihály doktor, a 18. és 19. század fordulójának egyik legtermékenyebb írója és fordítója négy pontban fogalmazta meg azokat az okokat, melyek az egyik német nyelvű orvosi munka lefordítására ösztönözték:

„1. Az a' mind kívül, mind itthon híres tudós Orvos Doktor Benkó Sámuel Ur, így szól a' munkájába: „egy két Magyar Orvos-könyv a' Közönséges kezekben ugyan forgatnak, de talán annak-is a' kívülről vaktába gyógyítók, és a' heverő Orvosok, nem pedig a' közönség veszik hasznát.” Szükibe vagyunk tehát a közönségnek való magyar könyvnek. 2. A' Köznép nállunk teli van orvosi babonával, és az erköltse sem leg-jobb. 3. Nállunk-is lehet még ennek haszna az Oskolákban-is.” Végül pedig a barokkos hódolat: „Ezen fellyül kívántam szolgálni kedves Hazámnak mingyárt tudománykámnak sengéjével.”¹⁵

Mátyus István erdélyi főorvos is azt panaszolta, hogy nincs magyar nyelvű könyv, mely az egészség megtartásának módját tanítaná, de alacsony színvonalú a lakosság egészségügyi kultúrája is — a prevenció fogalma ismeretlen, csak akkor keresnek orvost vagy bábát, sebészt vagy javasasszonyt, ha a betegség már befészkelte magát a házba. Mátyus — hogy orvosolja az említett bajt, németből, vagy deákból akart fordítani. „De az Én tzelommal meg-egyező Munkára nem található; kéntelenitettem egész új Könyvnek írásához fogni.”¹⁶ Így született meg 1762-ben a kétkötetes *Diaetetica*, mely két évtized múlva bővített formában — 6 kötetben — ismét napvilágot látott.

Lange Márton szülészeti és nőgyógyászati könyvecskéje Erdély bábáinak „kimondhatatlan tudatlanságát” akarja eloszlatni, s a faluhelyen lakó anyákból a „hamis vélekedéseket” kiirtani.

Szatmár megye urai, a Károlyi grófok is pártfogolták és szorgalmazták az anyanyelven írott egészségügyi könyvek megjelentetését. Károlyi Ferenc gróf, a szatmári békét megkötő Károlyi Sándor fia 1754-ben nyomdát alapított Nagykárolyban Pap István tipográfussal, hogy a környék szellemi életét, a népnevelést föllendítse. A munkát a hajdani lőcsei Brewer-féle könyvnyomtató műhely 1668-ból megmaradt fölszerelésével kezdték meg.

A nagykárolyi nyomda 1755-ben kiváltságlevelet kapott Mária Teréziától — ennek birtokában üzemeltette Ferenc gróf fia, Antal is a nyomdát.

Károlyi Antal irodalompartoló tevékenysége mellett fontosnak tartotta a nép egészségügyi felvilágosítását szolgáló művek terjesztését is. Ő buzdította Marikowszki Márton orvosdoktor, hogy fordítsa le az Európában akkor nagyon népszerű francia nyelvű orvosi munkát, melyet Tissot, svájci orvos írt *A' néphez való tudósítás* címmel.

„Nem is haszon nélkül való gondoskodás ez, mert főképpen-is az ollyatén betegek, a' kinél hirtelen és idő halasztás nélkül való segítség kívántatik, azonban nintsen mindjárt kezek-ügyében értelmes Orvos, megbetsülhetetlen hasznát érezhetik ezen tsekély munkámnak, annyival-is inkább, mivel hogy nyelvünkön még illyetén könyv nem találtatik...”¹⁷

A mű mind szakmailag, mind világnézetileg — a babonák, a kuruzslás elleni hadakozásával — gazdagította a 18. századi anyanyelvű orvosirodalmunkat, hála gróf Károlyi Antal mecénási buzgalmának.

Az 1739-es pestisjárvány idején fordította le Perliczi János, Nógrád megye főorvosa Moller Károly bécsi orvostudor német nyelvű pestistraktátusát.

¹⁵ HUFELAND, Christoph: *Az emberi élet meg-hosszabbításának mestersége*. Német nyelvből magyarra ford. ... KOVÁTS Mihály. Pest, 1798. 1. rész. A' Fordító Előljáró Beszéde.

¹⁶ MÁTYUS István: *Diaetetica, az az: a jó egészség megtartásának módját fundamentomosan eladó könyv*. Kolozsvár, 1762. 1. db. Az olvasóhoz.

¹⁷ *A' néphez való tudósítás*. ... Irattatott TISSOT által. Ford. MARIKOWSZKI Márton. Nagykároly, 1772. Ajánlás.

A'
NÉPHEZ VALÓ
TUDÓSÍTÁS
 Miképpen kellyen a' maga egésségere
 vigyázni
 IRATTATOTT
TISSOT UR M. D.
 A' Londoni Királyi Tudósok: a'
 Bafiliai Akademiának orvas Tudományt
 tanító ; a' Bernai Házi Gazdság elő-mozdi-
 tására Izerzett, Tarságoknak egy nevezetes
 Tagja, és a' Laufánai Akadémiában az
 Orvas Tudománynak Tanitoja által.
 Mostan pedig
 Hazánk állapottyához alkalmaztatva
 Magyar nyelvre fordittatott ,
 NAGY TORNyai
MARIKOWZKI MARTON M. D. által.

KI-NYOMTATTATOTT
 NAGY KARÓLYBAN.
A' N. M. GROF KAROLI ANTAL UR
 TYPOGRAFIÁJÁBAN
 SZATMARI NAGY PÁP ISTYÁN TYP. által 1774.

„Mint hogy pedig Országunknak nagyobb része nem részesülhetett (a nyelvnek nem értése miatt) a' Német Nyelven ki-adatott, és köz jóra tzelező tanáts-adásban; Arra való nézve, és vér szerint való kötelességemtül-is viseltetvén, kívántam tiszta indulatból... azon munkátskát Német Nyelvbül Magyarra fordítani, ... a' Magyar országi Klimára, Magyarok természetekre, rend-tartásokra ... alkalmaztatni.”¹⁸

Talán a felvilágosodás tollforgatói döbbennek rá először, hogy a szellemi termék, a könyv is áru, ugyanúgy, mint a kenyér, a lábbeli vagy a jószág. A felvilágosító, tudatlanságot oszlató igyekezet tehát eleve kudarcra ítélt, leginkább ott, ahol a legnagyobb szükség volt rá: a „pusztai szegény sorsú Ember”-nél, aki úgy gondolta, hogy orvos és orvosi könyv nélkül talán még életben marad, kenyér nélkül azonban biztosan nem. Egyetlen járható út maradt: a könyvet olcsón kellett előállítani és olcsón kellett adni — mindenki számára megszerezhető árucikké kellett tenni. Amint Benkő Sámuel írta:

¹⁸ MOLLER Károly: *Consilium Medicum, az az Orvosi oktatás, miképpen kellésék e mostani pestises és egyéb mérges nyavalyáknak berohanásokban ... magáról gondot viselni.* Ford. és meg bővítette PERLICZI János. Buda, 1740.

„... ezen kis írásomat közönségessé tettem; de nem abból az okból irtam azt, mint ha a' mi anyai nyelvünken a' himlőről más könyvek nem vólnának; mert hogy többet elő-ne hozzak, ... Störk Antal Ur, és Tissot Doktor Uraktól íratott, és Hazánk' nyelvére fordíttatott ... Orvos könyvek ... a' himlőről-is igen ditséretesen szöllanak; hanem azért, hogy mivel a' fellyebb említett Orvos-könyvek ... drágábbak, mint-sem sokaktól megszerezethetnének, e' kitsin fáradsággommal-is megbizonyítsam azt, hogy azért élek, hogy e' részben-is a közönséges jónak szolgáljak.”¹⁹

A díszes, többnyire bőrkötésű, választékos latin és német nyelvű orvosi munkák mellett tehát megjelennek a nehézkes stílusú, „e' mi szűk és Tudományokhoz még nemigen szokott Magyar nyelvünkön” írott, szerény külsejű orvosló könyvecskék is; a vásárokon ponyván árulják őket, mint a többi népkönyvet, a kalendáriumot vagy a széphistóriákat. Az a célkitűzés, hogy a hasznos ismereteket tartalmazó könyv a társadalom egészét szolgálja, a század racionalista-utilitarista törekvéseinek jegyében fogant meg, és az a tény, hogy a tekintélyes orvosi könyvek népkönyvként, „ponyva”-ként a „neveletlen polgári

HARMADIK SZAKASZ,

mellyben elő adódik, miképpen segíthessen az ember, külömb külömb szükségnek, és szorultságnak idejében, mind magán, mind másokon?

39. Szám.

Az emberi testnek mesterséges alkotványáról, az Orvosi tudománynak nagyságáról, és a' bűvös bájós gyógyítóknak álnokságairól.

Az ámitók, pénzért, merő hazugságot
Adnak, nem valami halznos orvosságot;
Es így, mint a' szegény halak a' hálóban,
Úgy fogódik itt meg a' beteg valóban.

¹⁹ BENKŐ Sámuel: *A' hójagos himlőről való tanáts adás*. Kassa, 1781. Bé-vezető tudósítás.

SZÜKSÉGBEN SEGÍTŐ KÖNYVETSKE,

MELLY

A Z T T A N Í T J A,

miképpen élhet az ember jól, és a' maga sorsával meg elégedve? Miképpen lehet jó gazdasága, és betsületi? és miképpen segíhet, mind magán, mind másokon, minden féle frúszágeknek idején?

HITELES HISTÓRIÁKKAL,

's jeles példákkal meg mutogatva, és képekkel meg ékesítve.

• • •

a' köz népet szívesen szerető Tudós által.

**A' ki kéfé szolgálni felebaráttjának.
Az enged a' Krisztus' parantsolattjának.**

Rend", a köznép számára is hozzáférhetővé váltak, lényegében a felvilágosodás magyarországi térhódítását jelentette.

Ha megkísérlünk áttekintést nyújtani a 18. századi orvosi művek előfordulásáról, mindössze egy sajnálatosan hiányos képet nyerhetünk. Ez a kérdéskör mind ez ideig teljes egészében feltáratlan. A jelen dolgozatban felhasznált kiadványok csak a kezdő lépéseket segítették megtenni.

Bod Péter jegyzéke Bethlen Kata könyvtáráról közismert. Az előszóból megtudjuk, hogy az erdélyi nemesasszony elsősorban a magyar nyelvű könyveket gyűjtötte és nagy figyelmet szentelt az orvostudománynak: „tudta-is azt a Tudományt . . . meg tanulván Köleséri Sámuel, Simoni Márton és Borosnyai Márton Medicinæ Doktoroktól, nevezetesen a Fűveknek természeteket, erejeket, hasznokat; mellyekkel a' szegényeknek felette sokat használt.”²⁰ Bibliotékájában a következő magyar nyelvű orvosi könyvek szerepeltek:

²⁰ Bod Péter: *Bethlen Kata magyar bibliotékájának laistroma*. Facs. kiad. Bp. 1911. Elöl-járó beszéd.

Buzinkai György: *Rövid oktatás, miképpen kellessék a Pestis ellen magunkat preserválni*. Debrecen, 1739. — Miskolczi Ferenc: *Manuale Chirurgicum. Chirurgiai Úti Társ.* . . . Győr, 1742. — Pápai Páriz Ferenc: *Pax Corporis*. Kolozsvár, 1695. — Perlitzi János Dániel: *Orvosi oktatás, miképpen kellessék a Pestis és egyéb mérges nyavalyák ellen őrizkedni*. Buda, 1740, — és ugyanezen szerzőtől a *Testi békességre vezérlő úti társ.* Buda, 1740. — Végül pedig Véber János eperjesi gyógyszerész pestistraktátusa, melyet 1739-ben adtak ki.

Az orvosi könyvek szempontjából elszomorítóbb a helyzet egy vidéki kismemes, Csépan István könyvtárában, ahol 333 mű között egyetlen orvosi könyv szerepel: Csapó József *Új füves és virágos magyar kertje*.²¹

Fontos kultúrtörténeti adatok forrása az az összeállítás, mely a veszprémi egyházmegye papságának 19. sz. eleji könyvkultúráját és könyvvállományát dolgozta föl.²² Ennek a 20. századi kiadványnak az alapja az az összeírás volt, melyet Kurbély György esztergomi kanonok rendelt el 1809-ben, Veszprém megyei káptalani helyökké váló kinevezése után.

A veszprémi egyházmegye Somogy, Zala és Veszprém megyéből állott, egy-egy megye különböző esperesi kerületekből tevődött össze, egy esperesi kerületben pedig több plébánia volt. A Hermann — Eberhardt-féle összeállításból tehát megtudhatjuk, hogy e három dunántúli megyében milyen volt a plébániák könyvanyaga a 19. század elején.

„A plébániai könyvtárakról teljesen kielégítő ítéletet azonban nehéz mondani, mert a jegyzékek alapján csak ritkán lehet megállapítani, hogy a könyveket ki szerezte. Ezt csak az esetleg még ma is meglévő könyvekben található bejegyzésekből lehetne eldönteni. A könyvtárjegyzékből tehát inkább a Kurbély püspökségét megelőző, egész korról lehet egységes képet festeni.” — írják a szerzők.²³

„Teljesen kielégítő ítéletet” valóban nem lehet nyerni, mégis választ kapunk pl. arra a kérdésre, hogy kb. mikor vásárolták a kutatásunk tárgyát képező orvosi könyveket. Szembetűnő az a tény, hogy a felsorolt művek az egy *Pax Corporis* (1756, 1764-es kiadás) kivételével mind a század 80-as 90-es éveinek termékei, amikor a népszerűsítő jellegű orvosi könyvek már szinte elárasztják a „piacot”. A század elején dúló pestisjárványok úgy érték e három megyét, hogy egyetlen plébánián sem volt egyetlen orvosi könyv sem, melyből okulni lehetett volna.

A másik felmerülő kérdésre — hogy ti. használták-e ezeket a könyveket — semmiféle választ nem kapunk. Olvasták-e a plébánosok, felolvastak-e belőlük, kölcsönadták-e, ha kellett? Önszántukból vették-e meg, vagy más okból? „Waldstein Ferenc attalai esperesnek (Somogy vármegye, Igali esperesi kerület) 200 körül járt a könyvvállománya, könyvei közt sok népszerű orvosi munka volt.”²⁴ A tény mögött rejlő okok felderítéséhez kevés bármiféle feltételezés.

A veszprémi egyházmegye területén az alább felsorolt orvosi könyvek szerepeltek a plébániák, ill. plébánosok tulajdonaként:

Csapó József: *Orvosló könyvecske*. Pozsony, 1791. — *Új füves és virágos magyar kert*, uo. 1775. — Kiss József: *Egészséget tárgyazó catechizmus*. Kolozsvár, 1797. — Hufeland-Kováts Mihály: *Az emberi élet meghosszabbításának mestersége*. Pest, 1798., 1799., 1802. — Kováts Mihály: *Szükségben segédelemtábla vízbe fullt, megfagyott . . . emberekre nézve*. Pest, 1798. — Kömlei János: *Szükségben segítő könyv*. Pest, 1790. — Mátyus István: *Ó és Új diaetetica*. Pozsony, 1787–1793. — Nedeliczi Váli Mihály: *Házi orvos szótárotska*. Győr, 1792. — Pápai Páriz Ferenc: *Pax Corporis*. Kolozsvár, 1756., 1764. — Rác Sámuel:

²¹ SZARVASI Margit: *Magánkönyvtáraink a XVIII. században*. (Főpapak és főurak, nem-esek és polgárok gyűjteményei.) Bp. [1939] 104. 74. tétel. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 7.)

²² HERMANN Egyed — EBERHARDT Béla: *A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvvállománya a XIX. sz. elején*. Veszprém, 1942.

²³ Uo. 7.

²⁴ Uo. 10.

Orvosi oktatás, melyet a' leggyakrabban, és a leg-közönségesebb belső nyavalyáknak jeleiről... kiadott — —. Buda, 1776. — Steidele János—Gellei Mihály: *Magaviselésre rendmutató regulák...* a terhes, szülő és gyermekágyas asszonyoknak... Buda, 1789. — Szentmihályi Mihály: *Házi orvosságok könyve*. Vác, 1802.

A Dunántúl három megyéjének plébániáin előforduló egészségügyi kiadványok gyakoriságáról talán lehet következtetni az ország más vidékeinek ellátottságára is, így feltehetőleg a 18. század utolsó évtizedeinek, éveinek legfontosabb orvosirodalma ismert volt a katolikus papság körében.

A tudományok magyar nyelven való művelése, mely a század legjobbjainak törekvése volt, többretű jelentőséggel bírt: megindult az egyes tudományágak nomenklatúrájának kialakulása, új műfajjal gazdagodott az irodalom, az ismeretterjesztő, felvilágosító művek válfajával, és a nyelvművelő szándék nemesak a Kármán József által óhajtott „nemzet csinosodás”-t szolgálta, hanem a nemzet megőrzésének is jelentős eszköze volt.

FRIEDRICH ILDIKÓ

A szenci piarista Collegium Oeconomicum könyvtára. A szenci Collegium Oeconomicum adta országunknak az első diplománs, nem autodidakta, mérnököket. A mintegy 200 itt végzett diákból számos kamarai mérnök, földmérő, vízmérnök, uradalmi mérnök működött az elkövetkező évtizedekben. Munkásságukról szépen tanúskodnak a fővárosi és a regionális levéltárakban nyilvántartott írott térképeik. A végzett diákok Testimoniuma (oklevele) azonban más pályákra is jogosított. Amennyire nyomon tudjuk követni életpályájukat, ott találjuk őket a dikasztériumi főhivatalokban és alárendelt szerveikben. Van, aki a szomolnoki rézbánya igazgatója, más az Erdélyi Kincstárnál számtiszt, a Helytartótanácsnál a generális kassza igazgatója, titkár, magasabb vagy alacsonyabb beosztású kancellista, indikáns, a máramarosi sóbányák igazgatója, a visói erdőzet vezetője, a sötutajoztatásnál mázsamester, sóperceptor, Felsőbányán kohófelügyelő — általában számviteli tiszt munkakörben, amelyre szintén jól felkészítette diákjait a sajátos tanulmányi rendű Collegium Oeconomicum.¹

A Piarista Levéltárban fennmaradt ennek a kollégiumnak a könyvtárkatalógusa. A szenci rektor az 1766-i nyitrai rendi káptalanon bemutatta jelentését a vezetése alatt álló intézetről, mellékelve a ház állagáról szóló részletezéseket, a Status domust. Ennek „E” melléklete a könyvtárjegyzék. A jegyzékkel kapcsolatosan a jelentést tevő Konya Kristóf rektor azt mondja, hogy az alapítványi pénzből vásárolt könyveken felül a könyv-

¹ A szenci Collegium Oeconomicum mindössze 13 évig működött (1763–76). Eszterházy Ferenc főkancellár alapította. Ő fedezte a kollégium és tanári kara anyagi igényeit, Mária Terézia királynő pedig évi 1400, majd 2100 forinttal 20 magyar nemes ifjúnak, ill. kamarai tisztviselő fiának főiskolai nevelését-képzését biztosította. A C. Oe. nevelési célja: az ország számára könyvvitelhez és különféle mérnöki munkakörök ellátásához értő szakemberek nevelése. A szenci piarista tanárok oklevelüket Bécsben a Zinzendorf főszámvevő hivatali elnöktől alapított és osztrák piaristáktól vezetett Rechnungskollegien-en szereztek. — Egy szenci kurzus 3 (kivételesen 2) évig tartott, s csak ennek befejeztével vettek fel újabb 20 hallgatót. A főfelügyeletet a Helytartótanács gyakorolta: ő küldte ki a vizitátorokat (tanulmányi felügyelőket), hozzá kellett a rektornak félévenként felterjesztenie a tanulók (alumnusok) minősítését, mellékelve a könyvviteli, építészeti, földmérési és stílistikai dolgozatokat (characteres). — A C. Oe.-ot 1776-ban tűzvész pusztította el. Eszterházy nem építtette újjá, hanem a tatai piarista gimnázium szenciéhez hasonló tantervű filozófiai kurzusára telepítette rá a királynő 20 alumnusát. Létrejött tehát a Studium Cameraticum Tatense, amely azonban csak 4 évig (1776–80) működött: II. Józsefnek a konviktusokat eltörlő rendelete vetett véget létének.

	Clavis	Loco, annus	Forma	Impressura	Industria	Compendium
Mathematici, Mechanici, Hydraulici, Mechanici, Metallurgici						
Altitudo Montis S. Petri p. Com. S. Gerardi						
Luigi Galvani's Theoriae Mechanicae		1729	Fol.	Regale	6	Regium
De Ludov. Architec. & Hydraulica		1740	Fol.	Regale	2	Regium
- Ingenieur- & Maschinenkunst		1757	400	Regale		Regium
Praktische Künste der Baukunst		1759	Fol.	Regale		Regium
De arte Architecturae & Mechanicae p. Lud. Bosc.		1749	400	Regale		Regium
Praxis seu Practicae Cursus Mathematicus		1759	400	Regale		Regium
Praxis Astronomiae Mathematicae p. Henr. L. H. de la Hire		1741	400	Regale		Regium
De p. Josepho Minerva's Kunst		1757	800	Regale		Regium
Marinoni de re Technographica		1757	Fol.	Regale		Regium
Jugoslavica p. R. M. S.		1759	Fol.	Regale		Regium
De Kunst der Bergbau Kunst		1699	Fol.	Regale		Regium
Ungarische Kunst der Bergbau Kunst		1719	Fol.	Regale		Regium
De Kunst der Bergbau Kunst		1757	800	Regale		Regium
Progressus Astronomiae Mathematicae						
Berolici Architec. & Mechanicae		1740	Fol.	Regale	6	Regium
Charit. Comens. in Solimanis Architec. & Mechanica		1750	Fol.	Regale		Regium
Dehilleri Signaria & Perspectiva		1749	Fol.	Regale		Regium
Pezzo Perspectiva			Fol.	Regale		Regium
De Elve'sche Kunst der Bergbau Kunst		1759	400	Regale		Regium
De Ludov. Architec. & Mechanica		1757	Fol.	Regale		Regium
Vignola Architec. & Perspectiva			400	Regale		Regium
De Ludov. de arte Astronomiae Mathematicae		1753	800	Regale		Regium
Tractatus Geometricus Germanicus		1757	400	Regale		Regium
De re de Ludov. Mathematicis		1741	400	Regale		Regium
Vossii Elementa		1763	800	Char.	7	250
Vossii de Ludov. Mathematicis		1763	800	Regale	6	Regium
Vossii de Ludov. Mathematicis		1750	800	Regale	4	Regium

A szenci könyvjegyzék „matematika” lapja

tárba sorolta saját könyveit is. Meglepő, de nem egyedülálló gesztus ez. A tatai *Historia domus*ban olvassuk, hogy a kollégium megnyitására érkező Tapoltsányi Gergely rendfőnök egy kocsiderék könyvet hoz ajándékba és ezzel megveti az új ház könyvtárának az alapját.

A katalógus a kollégium élete legkezdetibb szakaszának állományát tükrözi. A rektor és a szaktanárok még a kollégium megnyitása előtt vagy a tanítás kezdeti szakaszában Bécsben vásárolják meg a legfontosabb szakkönyveket; különleges szakképzettségük birtokában értettek is hozzá. A kezdeti állapothoz képest elég bőséges a szakkönyvek száma és a gyűjtemény a kor magas színvonalán áll.²

A 33 × 22 cm méretű 12 lapos 24 oldalas füzet borítólapján elől ez a cím olvasható: „E” *Catalogus librorum Collegii Regii Szeztziensis*. A füzet első és utolsó két levele üres. A bejegyzett lapoknak két utolsó oldalán *Instrumenta mathematica* címmel 1–46. sorzámmal felsorolja a földmérés, szintezés, építészet, hidrosztatika, mechanika és geometria tanításához szükséges műszereket (a kor nyelvén „instrumentumokat”) és szemléltető eszközöket. Az instrumentumokat a könyvjegyzékben sorolja fel, mint ahogy maguk ezek az eszközök is a könyvtárszobában kaptak helyet. A katalógusnak 10 fejezete van:³

1. Bibliici, Patres, et Interpretes (19 mű, 28 kötet), 2. Theologi, Canonistae, et Catechistae (44 mű, 66 kötet), 3. Historici Sacri, et profani, et Geographi (32 mű, 75 kötet), 4. Rituales (7 mű, 11 kötet), 5. Spirituales (18 mű, 25 kötet), 6. Philosophi, et Juridici (27 mű, 49 kötet), 7. Politici, Oeconomici, Cameratici (15 mű, 147 kötet), 8. Mathematici, Mechanici, Hydraulici, Montanistici, Metallurgici (29 mű, 222 kötet), 9. Concionatores (72 mű, 116 kötet), 10. Classici (25 mű, 25 kötet). Összesen 288 mű 765 kötetben.⁴

A szerzők neve után a lerövidített címet, illetve a terjengős barokk cím helyett annak tartalmát adja. Majd tintával meghúzott 6 rovatban a fejlécen megnevezett következő könyvészeti adatokat sorolja fel: Editio (Locus, Annus), Quantitas, Compactura, Volumina, Exemplaria. — Az adatok közlésében pontos. Csak nagyon ritkán fordul elő, hogy a címen és szerzőn kívül nem közöl. Így a matematikai fejezetben: Alexius a S. Mra. Mag. Schol. P. Compendium El. Geometr. (Cörver Elek Geometriája). Az Exemplaria rovatban nemcsak a példányszámot jelzi, hanem sokszor ide kerül a „Regius” bejegyzés is. A matematikai és politikai fejezetben szinte kivétel nélkül minden mű „regius”. A Collegium Oeconomicum hivatásának teljesítéséhez szükséges szakkönyveket és tankönyveket ugyanis Mária Teréziától az alapítólevélben erre a célra biztosított 1500 forintból szerezték be.⁵ Ezek a túlnyomóan kameralisztikai könyvek kapták a „regius” jelzést.⁶ A tan-

² A jegyzék könyvei, vásárlásuk ideje jól agnoszkálható a rektortól a Helytartótanács Exactorátusához kötelezően felküldött számlákból: J. Th. Trattner 1763, J. Doll et Compagnie 1763, Fr. Bernhardi 1763, M. Weingardt et Comp. 1763, August Bernardi k. n., Joh. Fr. Jahn 1763, Jos. Krüchten 1763, Joh. Doll 1764 — bécsi könyvkereskedők. — Országos Levéltár, Acta fundationalia, Lad A, fasc. 24.

³ A sorszámozás a szerzőtől származik.

⁴ A könyvállomány az évek folyamán természetesen gyarapodott, az iratokból azonban csak kb. 20 mű 150 kötetes gyarapodását tudtuk fellelni. Az eleven de rövid életű intézmény azonban aligha vesztette el a kezdeti lelkesedés hevületét, és jóval jelentősebbnek kellett lennie a valóságos gyarapodásnak. Kiss Adorján, az 1772-ben leköszönő rektor említi egy — és mivel káptalanra esedékes hivataladásról van szó —, nyilván újabb katalógust, amely azonban nem maradt fenn: *Librorum numerum exhibi Catalogus librorum bibliothecae*. Piarista Levéltár, For 0–10 Fasc. 4.

⁵ Item pro instruenda bibliotheca, ac comparandis mechanicis instrumentis Mille quingentos florenos ad semel numerandis resolvimus. — Az alapítólevélből.

⁶ Konya Kristóf 1766. márc. 3-i jelentéséből a nyitri káptalanon: „6-to. Bibliotheca hic tota nova erecta est, scrinia librorum suis vitris tabulatis et seris conclusa habentur 4 bene magna, inferius armaria cum portulis et seris continentia. Adjungitur Catalogus librorum sub E, inter quos qui Regii nominantur, sunt pecunia regia comparati. Caeteros rector loci vel ex propriis inscripsit, vel parato aere comparavit. In bibliotheca adservantur etiam instrumenta in fine Catalogi adjuncta”.

könyvül használtakat 25 példányban vették meg a 20 alapítványos magyar alumnus és a néhány fizető konviktor számára.

A többi fejezetben, főképp a *Philosophici* közt is van több „regius”, elsősorban Chr. Wolff jogi-filozófiai művei. „Regius” volt még néhány, éppenséggel nem „kamaraí” tárgyú könyv: a latin – német bilingvis Vulgata szentírás, a *Römischer Catechismus*, Fleury sokkötetes egyháztörténete német fordításban, a 3 kötetes Gavanti-féle szertartáskönyv, a nagyon is szükséges Gottsched-féle *Hand-Lexicon, kurzgefasstes Wörterbuch der schönen Künste* (Leipzig 1760), az *Allgemeines historisches Lexicon und dessen Fortsetzungen*. 6 Bd. (Leipzig 1760). Regiusok még a modernebb homília-könyvek közt is akadnak; szükséges segédkönyvek a vasárnapi diákexhortációkhoz: Carl de la Rue: *Christliche Tugend-Schule*. (Augsburg 1739) és Johannes Massilion, XV. Lajos udvari káplánjának franciából fordított *Fasten-Predigtenje* (Drezda 1753). A Helytartótanács ismételten kifogásolja a vallásos tárgyú könyvek vásárlását az alapítványi összeg terhére. Konya rektor kimerítően válaszol: a királynő a felállítandó könyvtárt rendházi tanári célra szánta; kitűnik ez az ide vonatkozó rendeletből. A rektor azonban a diákok tankönyveit is az 1500 forint terhére vásárolta, amiért Eszterházy főkancellár kárpótlást ígért, s a kárpótlás meg is történt. Különben is a kollégium célja nemcsak a kamarai tárgyak tanítása, hanem a vallás-erkölcsi nevelés is: ehhez is kellene szakkönyvek.⁷

Ezeket kívül sok Seelen-Wecker, Specilegium concionatorum, Excitator christianus – a barokk kor nagy és divatos szónokaitól. Ezek már nem regiusok, nyilván segédkönyvül szolgáltak a környéken alkalmi szónokokként, Cseklészen pedig, Eszterházy Ferenc főkancellár kastélykápolnájában rendszeresen működő szenci piaristáknak, akik a földmérés, építéset, könyvvitel, politika tanítása mellett meghívásra készséggel részt vettek az alkalmi lelkipásztori munkában.

Megállapíthatjuk, hogy a katalógus könyvállománya 3 rétegből áll. Ezek: a) Konya Kristóftól a könyvtárba besorozott jórészt teológiai, kánonjogi, szertartási, homiletikai, történeti és aszketikai művek, b) ilyen jellegű, alkalmilag szükséges, készpénzzel vásárolt művek és c) a számunkra legbeszédesebb műszaki, kamerálisztikai, politikai és filozófiai könyvek.

A katalógus a maga egészében tanulságos tükröződése egy 18. századi szerzetesházi könyvtárnak; mint műszaki és a közgazdasági oktatási dokumentum azonban jóval jelentősebb. Figyelmünket tehát elsősorban azokra a könyvekre fordítjuk, amelyek a Collegium Oeconomicum különleges nevelési céljának a szolgálatában álltak, az egyéb tárgyú könyvekre kevésbé térünk ki.

A szakkönyvek jegyzéke határozottan elárulja a kollégiumot létrehozó szellemet. Ez a szellem a merkantilizmus: az államnak pénz s még több pénz kell. Honnan? a pezsztülő iparból, a szakszerűen művelt bányákból, a kulturáltabb földművelésből, a fürge árucseréből. De kellene a javak nyilvántartásához, a pénzgazdálkodáshoz és kezeléshez is szakemberek, könyvelők. Kell új bölcsélet, amely a „hasznos”, életközeli dolgokat értékeli. Szükséges a közigazgatási ismeretekkel átszőtt közgazdasági politika.

⁷ „... quod ex fundo 1500 fl nonnullos libros ad studium fundationale non pertinentes comparaverim. Dignetur officium Exactoratus advertere, quod praeatactata summa pro bibliotheca nostra sit resoluta, ut patet ex clementissimo Suae Majestatis Sacratissimae decreto. Unde in principio dubitavi, an libros convictorum ex eadem massa solvere debeam, quam tamen dubitationem sustulit excellimus Comes Cancellarius, qui defectum bibliothecae nostrae se suppleturum benigne adpromisit, quod et liberaliter praestavit. Sed et libros quaestionatos ad studium hoc fundationale pertinere facile liquet, nam hic non studia dumtaxat cameratica, sed et morum doctrina tradi debet. Iccirco etiam singulo die die dominica habentur sermones sacri ad alumnos, quos aliunde exhortatores haurire non possunt, quam ex libris hic expositis.” – Konya jelentése a Helytartótanácsnak 1776. jan. 6-án. O. L. Acta fund. Lad A, fasc. 24.

Ezek figyelembevételével, és egyben a kollégiumban tanított tantárgyak szerint mutatjuk be a szakkönyvvállományt.

A kollégiumban folyó szorgalmas földmérési gyakorlatokat olyan nagyszerű művek alapozták meg, mint Jo. Friedr. Penther, göttingai egyetemi tanár, bányafőtanácsos *Praxis geometriæ* és *Zugabe zur Praxis geometriæ.*, Augsburgban 1745-ben, és azóta több kiadásban megjelent műve, amelyben a mensa praetoriana, asztrolábium, boussole és egyéb földmérő, szintező és rajzeszközök használatát, helyszínrajzok és térképek készítését, szárazföldi és vízi szintezést, eme műveletek gyakorlati fogásait magyarázza. Az instrumentumok kezeléséről, használatáról, de még készítéséről is hasznos tanácsokat ad Nic. Bion, francia mérnök, tűzértiszt *Usage des instruments de matematicque* c. művében, amelyet J. Gabriel Doppelmayer *Neueröffnete mathematische Werkschule* (Nürnberg 1741), avagy latin feljegyzéssel *De instrumentis mathematicis*, (Nürnberg 1741) címmel is kiadott. — Segédkönyvül szolgált Bernard Foret de Belidor, tudós francia mérnök, az Arsenal igazgatója, a modern aknaharc megteremtője *La science des ingenieurs*, Párizsban, 1729-ben megjelent, németül Nürnbergben 1757-ben kiadott *Ingenieur Wissenschaft* c. 2 k. munkája; Belidor műve, Bion kiegészítésével, hadi és polgári mérnökök számára a Bécsben, 1759-ben megjelent *Neuer Cours mathematicus*, illetve a *Neue mathematische Werkschule* (Wien 1773). Térképíró, másoló gyakorlatokhoz jó forrást szolgált — mint ahogy az Országos Levéltárban és a Piarista Levéltárban fennmaradt szenci anyag mutatja — Joh. Jac. Marinoninak, a Kriegsakademie igazgatójának, Bécs külső erődítményei tervezőjének, a nagy térképezőnek *De re ichnographia . . . ex propriis exemplis*. (Wien 1751) c. műve.

Nincs levéltári nyoma annak, hogy az intézetben *bányamérési* felvételeket készítettek volna. Az alapítólevél megkívánja a geometria subterranea tanítását. Az 1765-i vizitáció jegyzőkönyve szükségesnek tartja a bányavárosokban végzendő tanulmányi látogatásokat „pro capiendõ firmiore experimento”. A mérőszerek jegyzéke ismételten jelzi a „selmeci instrumentumokat”, a Zulegumentumot (felrakóműszer), a Schinzeug cum pixide magnetica mérőt, sőt javítottásukkor „maxime necessaria” jelzéssel említik. Az érc- és sóbányákra vonatkozó tárgyi, jogi, szokásjogi, jövesztési, szállítási, bányamérési kérdésekkel foglalkozó szakkönyvek bőséggel szerepelnek a jegyzékben: Friedrich Wilhelm Opper, freibergi bányafőkapitány: *Anleitung zur Markscheidekunst* (Dresden 1749). Bányaműszerek színvonalas képeit, valamint logaritmus-, szinusz- és tangens-táblázatot mellékel a könyvhöz. Nic. Voigtel: *Geometria subterranea, oder Markscheide — Kunst* (Leipzig 1714). Opper e mű szerzőjét, aki neves matematikus és az eislebeni bánya dézsmatisztje, a bányamérés nagy tanítójának tartja. Löhneiss, G. E.: *Bergordnung* (Stockholm 1690) és Hertwig, Christoph: *Bergbuch* (Dresden 1744); a bányamérnök hivataláról, kötelességéről, intézkedési köréről és felelősségéről szól. Justi, Joh. Chr.: *Grundriss des gesammten Mineralreiches* (Göttingen 1757). Joh. Gottlob Lehmann, bányatanácsos, a szentpétervári cári múzeum igazgatója, metallurgista: *Einleitung in einige Theile der Bergwissenschaft* (Berlin 1751). Változatlanul nagy becsben van még a 18. században is az ésszerű bányászat megteremtőjének, Georgius Agricolának *De re metallica libri XII*. (Basel 1756) c. alkotása.

Ha nem is nagy bőségben, de kellő számban találunk a Piarista Levéltárban szenci építészeti (architectura civilis) dolgozatokat: építészeti elemek szerkesztését, keresztmetszeteket, perspektivikus és ortográfiai rajzokat, köztük igen jelentőseket is.⁸

⁸ Magyar László és Nedeczky Pál rajzai Mária Terézia budai várpalotájáról: ezek már a Szencéről Tatába helyezett Studium Cameraticumban készültek 1779-ben és a palotaépítés dokumentációjában a Zeller-féle sorozat kiegészítői. Vö. Mojszer Miklós: *Architectura civilis*. Művészettörténeti Ért. 1957. HEGYI Ferenc: *A Collegium Oeconomicum diákjainak két jeles rajza Mária Terézia budavári palotájáról*. Piarista Évk. 1962. (Kézirat.)

Itt szerepelnek a jegyzékben a 18. század építészeti könyvei, sőt az előző korok kiemelkedő klasszikusai is. Itt is elsőnek említjük a legjelentősebbet, Penther, Joh. Friedr. *Ausführliche Anleitung zur bürgerlichen Baukunst* (Augsburg 1745) c. leheletfinom rézmetszetekkel illusztrált művét, német, francia, olasz, latin szakszótárral, kő- és faházak, alaprajzok, homlokzatok, metszetek, oszloprendek, középületek, főúri rezidenciák, kastélyok ábrázolásával. Sebastian Le Clerc franciából németre fordított népszerű műve: *Abhandlung der Baukunst* (Nürnberg 1759), 200 saját metszettel szintén ott van a Collegium Oeconomicum könyvtárában. Továbbá Sturm, Leonhard Chr. — Goldmann, Nic. *Zivilbaukunstja* (Augsburg 1750) és Joh. Jac. Schübler, az architektónikában hallatlanul leleményes nürnbergi építész a polgári építészet alapvető szabályairól, a perspektíváról, a rajzolás művészetéről, a tőle feltalált mensula preatorianáról, az antik építészetről, az ácsművészetéről szóló két műve is szerepel a jegyzékben: *Sciagraphia artis tignariae oder Zimmermannkunst* (Nürnberg 1749); és *Perspectiven-Belustigung von etlichen Lusthäusern, künstlichen Vogelbauern* (Nürnberg 1749); Pozzo, Andrea (Puteus, Andreas): *Mahler- und Baumeister-Perspektiv* 1—2 Bd. (Pictorum atque architectorum perspectiva, Augsburg 1706—9), összesen 222 rézmetszettel; Barozzio Vignola, Jacob, L. Chr. Sturmtól németre fordított műve az oszloprendekről; Wolff, Chr.: *Architectura et Perspectiva* (Viennae 1763).

A kollégium néhány kiváló vízimérnököt (hydraula) is nevelt, mint Pongrácz Ignác, Várady Pál, Klohammer János, akik az Építészeti és Vízügyi Igazgatóság vezető emberei lettek. A vízügyek felé egyébként is nagy a vonzódás, sok a vízrajzi térképész. A tankönyvek és az összefoglaló matematikai művek hidraulikai fejezetei mellett meg kell említenünk a kor nagy szakkönyvét Bernard Forest de Belidor *Architectura hydraulica* (Augsburg—Wien 1740) c. hatalmas munkáját. Témaköre: vízemelés, vízvezetés, a folyó- és tengervíz hasznosítása az erődítmények építésében, a kereskedelemben és a földművelésben; Belidor, B. F. de: *Architectura militaris*. (Nürnberg 1757).

A földmérési és építészeti rajzok kellő színvonalú *rajzkészítést* kívánnak. A fent említett művek a rajzolás „Handgriff”-jeit (fogásait, fortélyait) is tartalmazzák. A térképek és építési rajzok készítéséhez azonban általánosabb tanítást is adnak a könyvtár következő értékei: Dupein *Schatir Kunstja* (Nürnberg 1759) vagy *Instructio de coloribus siccis seu Pastel* (Nürnberg 1757).

Kiss Adorján szenci rektor *Diarium*ából⁹ értesülünk arról, hogy mechanikából, aerometriából és hidrosztatikából egy összefüggő anyagrész elvégzése után ún. tentament (vizsgaféle egy-két meghívott vendég jelenlétében) rendeztek. Tankönyvül Chr. Wolff ún. *Germanica matheseos elementa*,¹⁰ vagy népszerűen *Elementa* c. 7 oktáv kötetben, inkább füzetben, megjelent művét használták. Javított és tömörebb kiadása a *Compendium elementorum matheseos universae* (Lousannae et Genevae 1758):¹¹ 2 kötetben, latin nyelven jelent meg ismételt kiadásban. A könyvtárnak bizonyára legforgatottabb könyvei a matematikai könyvrök fejedelmének, Christian Wolff hallei egyetemi tanárnak a nevezetes, elsősül 1750-ben Bécsben 4 kötetben, majd 1763-ban ugyancsak Bécsben 6 oktáv kötetben kiadott *Der Anfangsgründe aller mathematischen Wissenschaften erster* (2., 3., 4., 5., 6.) *Theil* c., az összes matematikai tudományok kompendiumát tartalmazó műve. A kötetek tartalma: a) módszertan, aritmetika, geometria, trigonometria, b) építészeti, ballisztika, hadiépítészeti, c) mechanika, hidraulika, perspektíva, e) gömbháromszögtan, csillagászat, földrajz, időszámítás, (nap)órakészítés, f) algebra, differenciál- és integrálszámítás. Az

⁹ *Piarista Levéltár*, For 0—10 Fasc. 1. Nr. 9.

¹⁰ WOLFF: *Compendium elementorum*. Praefatio auctoris XII. 1.

¹¹ Ez a mű szerkezetében és tartalmában azonos Wolff: *Auszug aus den Anfangs Gründen aller mathematischen Wissenschaften zu bequemerem Gebrauche der Anfänger*. (Frankfurt—Leipzig 1755) német nyelvű változatával.

utolsó kötet függelékében *Mathematische Schriften* címen igen értékes szakirodalom-történetet kapunk.¹²

A könyvtárnak kincsszámba menő értéke volt Jacob Leupold *Theatrum machinarum* c. különféle folió kötete.¹³ A kötetek tartalma: a) *Theatrum machinarum hydrotechnicarum* (Schauplatz der Wasserbaukunst, Leipzig 1724), b) *Theatrum machinarum hydraulicarum* (Wasserkunst, Leipzig 1724), c) *Theatrum machinarum* (Hebreuge, Leipzig 1725), d) *Theatrum staticum universale* (Wage- und Gewichtkunst, Leipzig 1726), e) *Theatrum Pontificale* (Brückenbaukunst, Leipzig 1726), f) *Theatrum arithmetico-geometricum* (Messkunst, Leipzig 1727). Mindegyik kötet 50 – 60 rézmetszetű képet ad.¹⁴

Keressük a katalógusban azokat a könyveket, amelyek ennek az egyedülálló iskolának a szellemi erőforrásai és az elméletek hajszálerein át táplálói voltak. Az ökonómia, a politika és a filozófia ezek a tudományok, amelyeknek a hasznos polgárt kell az ország, az összmorarchia számára nevelniük és, amelyeket Chr. Wolff, J. Sonnenfels és J. Chr. Justi szelleme éltetett.

Johann Christian Justi szerepel a katalógusban a legtöbbet. Főműve: *Staatswirtschaft oder systematische Abhandlung aller ökonomischen und Kameralwissenschaften* (Leipzig 1758). Továbbiak: *Grundsätze der Polizeywissenschaft*. 2 Bd. (Göttingen 1759); *Die Chimäre des Gleichgewichts von Europa* (Altona 1758); *Grund – Riss der guten Regierung* (Frankfurt 1759); *Vollständige Abhandlung von den Manufakturen und Fabriken* (Kopenhagen 1758); *Die Wirkungen und Folgen der wahren und falschen Staatskunst in der Geschichte des Psammitichus Königs von Aegypten*. 2 Bd. (Frankfurt 1759); *Abhandlung von der Vollkommenheit der Landwirtschaft* (Leipzig 1762); *Schau – Platz der Künste und Handwerke, oder vollständige Beschreibung derselben*. 2 Bd. (Berlin 1762–65). (Az utóbbit franciából fordította németre.)¹⁵

A katalógus közli a kötelező politika-tankönyvet: Daries (Darsis), Joachim: *Grundsätze der Cameralwissenschaften* (Jena 1756). Mária Terézia utasítására Bécsben Sonnenfelsset kellett hallgatnia, nála vizsgáznia Risinger Özséb szenci piaristának, aki aztán Szencen az 1770-ben újonnan létesített politico-cameralis katedrán tanította a kameralisztikát Sonnenfels, Josef: *Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanzwissenschaft* (Wien 1762–67) c. műve alapján. Ezt a könyvet a szükséges (24) példányszámban a királynő juttatja az intézetnek.¹⁶

A merkantilizmus német ágának, a kameralisztikának, a „camera principis”-nek az uralkodó pénztárának fejlesztése az elsődleges célja. Következésképpen felvirágozott a könyvelés gyakorlata és irodalma. A katalógus feljegyzi a Szencen tankönyvül használt szerzőket: La Porte *Einleitung zur doppelten Buchhalterey* (Wien 1764) c., valamint a névtelen szerzőtől származó, de az alapítólevélben kötelező tankönyvül előírt *Einleitung zu einem verbesserten Cameral Rechnungs Fuss* (Wien 1764) számviteli művet. A korokban elismert művek a kamarai, tehát az előirányzatból kiinduló könyvelési eljárást mutatják be. Fontosabbá vált a számolás tudománya is. Az alapműveletek, a törtek, a legkisebb közös többszörös, az arány és aránypár, a váltóműveletek, a kamat- és kamatoskamat szá-

¹² Az f-kötetet leszámítva, azonos tartalmú, de sűrítettebb a két tankönyv célú kiadás az *Elementa* és az *Auszug*.

¹³ A Leupold-kötetekért 50 forintot fizettek Josef Krüchten bécsi könyvkereskedő 1763. nov. 10-i számlája szerint. Összehasonlításul: 1 font szalonna vagy 10 tojás ára 3 garas volt.

¹⁴ WOLFF: *Mathematische Schriften* 101. I.

¹⁵ MEUSEL: *Lexikon* 6. kötet „Justi”.

¹⁶ Az 1771-i káptalani jelentésből. – Risinger később a kassai akadémián tanította a politikát. Műve kiadásra készen, cenzori jóváhagyással, 1811. febr. 20-i keltezéssel, mégis kiadatlan maradt. Most a Piarista Levéltárban van: *Politica, Commercica, et Res Aeraria Eusebii Risinger*. 3 vol. P. L. For. 0–5, 29.

Abth. S. von Clausbergs
Techn. u. f. Demonstrative
1791

Rechenkunst,

von
Wissenschaft, gründlich und
kurz zu rechnen.

Inhalt:
Sowol gemeine als andere Kaufmännische
Rechnungsarten, Proben und Wechsel-Verträge
auf besondere kurze Weise gründlich gelehret
werden.

und ihre Beschreibung Europäischer Münzen,
Wechselarten und Wägen,
eine Vergleichung der Gewichte und Eisenmaße,
die wahre Berechnung des Interzussil,
eine neue Logarithmische Tabelle,

auch mehr
andere Mathematische und curiose Rechnungen
beygefügter sind.

In dieser Dritten Auflage
ist die Beschreibung der Europäischen Wägen u. Wechselarten
bis auf gegenwärtige Zeit fortgesetzt.

Leipzig, 1762.
Verlegt Bernhard Christoph Breitkopf und Sohn.
Mit Königl. Erlaubnis, wie auch S. M. und Churf. Erlaubn.
ausruhm. Privilegio.

Si 257. mal. claus. 1778

IV. 3. 7

Ignaty Tompracz.

Bonyrad

Alexander
Banoczy 1778 & 79

mítás, a számtani és geometriai haladvány, a logaritmus, a pénznemek, a hossz-, súly- és úrmértékek átszámítása — mindez szükséges a számbeli nyilvántartáshoz, és Christian von Clausberg *Demonstrative Rechenkunst und Wissenschaft gründlich und kurz zu rechnen* (Leipzig 1762) c. tankönyve alapján tanulták. (A könyvjegyzék 25 példányszámban jelzi.)

A Collegium Oeconomicum szellemét, légkörét át- meg áthatotta, sőt az olvasón át meghatározta a felsorolt politia-politika tankönyvek szelleme. Milyen filozófia igazolja ezt a politikai szellemet? A tanári kar tanulmányi éve folyamán egy életközelséget ébresztő böleselet légkörében élt. A filozófiának matematikai-fizikai alapon való fejtegetése a pesti piarista iskolában már 1743-ban megkezdődött Cörver Elek vezetésével és ennek, mint diákok részesei voltak — a fennmaradt, kinyomtatott disputációs tézisek szerint — pl. Keglevich János ökonómiatanár, Konya Kristóf, az első szenci rektor.¹⁷ Chr. Wolff, Newton, Leibnitz és a „hatalmas munkásságú” piarista Edvardus Corsini voltak ennek a fizikai-mechanikai, eklektikus, recentissima filozófiának táplálói. Ez a filozófia indukálta azt az életközelséget, amely már nemcsak megtűri, hanem kívánja is a gyakorlati tantárgyakat az iskolában.¹⁸

Közülük kiket is sorjáz elének a szenci katalógus?! Christian Wolff, a világosan rendszerező matematikus, a filozófia logikus tanítója, Voltaire szerint a „praeceptor generis humani” politikai-filozófiai műveit: *Cogitationes de Deo et mundo* (Halae 1758); *Politica; von dem gesellschaftlichen Leben des Menschen* (Halle 1752), *Moral, von des Menschen Tun* (Halle 1756); *Vernünftige Gedanken von Gott und Menschen*, 2 Bd. (Frankfurt 1760); *Jus gentium, methodo scientifica pertractatum* (Halae 1749); *Jus naturae, methodo scientifica pertractatum*. 8 vol. (Lipsiae 1741).¹⁹ A piarista iskolákra nagy hatással volt Corsini, Edvardi, Schol. Piar. *Institutiones philosophicae et mathematicae*. vol. 6. (Florentini 1731 — 34).²⁰ Gravesande, G. J.: *Physices elementa mathematica experimentis confirmata, sive introductio ad philosophiam Newtonianam* (Leidae 1742).²¹

Az alábbi tankönyvek és segédkönyvek a kollégium egy olyan gyakorlati tantárgyát jelzik, amelyet ma iskolásan kereskedelmi levelezés néven említenénk: lényegében hivatali-gazdasági iratok fogalmazása. Ilyen tárgyú dolgozatokból fennmaradt 16 darab az 1769. évből: gót betűvel azonos témájú feladatra írt, német szépírási és „stilus curialis” dolgozat, kérvények, folyamodványok önálló fogalmazása. A tantárgy neve: *Scriptura elegantior, stilus germanicus*.²² A Catalogus librorum stilsztikai segédkönyvei: Neukirch, Benjamin: *Anweisung zu deutschen Briefen* (Epistolae germanicae et introductio, Nürnberg 1759), *Neü secreteur, Wiener secreteur* (praktikus adatai mellett levelezési tanácsadó); Justi, J. Chr.: *Anweis zu einer guten Teusch — Schreibart* (Leipzig 1758, De stilo curiali). — Az alumnusok német nyelvi szóbeli és írásbeli készségét hivatottak fejleszteni a

¹⁷ Propositiones philosophicae ex illustrioribus veterum recentiorumque philosophorum placitis desumptae, quas . . . publice disputantes proposuit Mag. Christophorus a S. Nominie Jesu sub assistentia R D Alexii a S. M. Magdalena S. P. geometriae et philosophiae professoris. Budae 1745. Christophorus a S. N. J = Konya Kristóf, Alexius a S. M. Magdalena = Cörver Elek.

¹⁸ Ugyanez a filozófia recentior, hasonló gyökerekből, de belső erőttől is duzzadva emelte nagygyá a Konarski Szaniszlótól, a lengyel „Pater patriae”-től megreformált lengyel iskolaügyet, amely Kościusko Tádét és a lengyel forradalmi és reformnemzedéket nevelte olyan hatással, hogy a nemsokára felosztott Lengyelországban a lengyelség meg tudta őrizni nemzeti karakterét és a feltámadás csíráját. Vö. Jan I. BUBA: *Pijarzy w Polsce*. Nasza przeszłość XV., Kraków 1962.

¹⁹ GEORGI: *Suppl.* „Wolff”.

²⁰ HORÁNYI: *Scriptores S. P.* „Corsini”.

²¹ *Bibliotheca Krausiana* „Gravesande”.

²² O. L. *Acta fund. Lad A, fasc. 24 Nr. 468 — 504.* — A Collegium Oeconomicum tanítási nyelve a két alapító, Mária Terézia és Eszterházy Ferenc hajthatatlan akaratából német volt.

katalógus következő könyvei: Gottsched, Chr.: *Grammatica major* (Lipsiae 1767) és kompendiuma: *Progymnastica germanica* (Lipsiae 1765); Bél, Mathias: *Institutiones linguae germanicae in gratiam juventutis hungaricae* (Leutschoviae MDCCXVIII); Benjamin Hederich (†1775) szótára, *Schul-Lexiconja*, Frischii, Joh. Leonh. (†1743) *Dictionarium bilingue latine germanicumja*.

A könyvjegyzék összallományának nagyobbik fele német nyelvű, kisebb része latin, közte ilyen értékek is, mint Tomka-Szászky: *Introductio in geographiam Hungariae antiqui* . . . (Pozsony 1748). Magyar nyelvű kevés akad, p. o. a kalandos életű Vetsey István *Magyar geográfiája*. (Pécs 1741). A sok fárasztó és körülményes fogalmazású német cím után üdítő Padányi Bíró Márton veszprémi püspök kedves barokk-rokokó könyveime: *Micae et spicae . . . avagy evangéliumi kenyér morzsalikok és apostoli búzakalászkok*. (Győr 1756) és . . . *külömb külömb féle prédikációk*. (Győr 1761).

Egy keveset még a könyvek külleméről! Értékük szerint megbecsült a könyvek borítása. Arany díszítésű, francia kötésű („Gal” = gallica compactura) 197 db, fehér pergamen kötésű („Perg al” = pergamena alba compactura) 118 db, barna bőr („Perg”) 109 db, kéregpapír kötésű, főleg a tankönyvül használtak (Charta) 309 db, fűzve, ill. jelzés nélküliek 42 db. Összesen 765 db. — A következő könyvméreteket említi a katalógus: Fólió 121 db, 4-to 330 db, 8-vo 291 db, 12-o 15 db, 16-o 4 db, 24-to 2 db, jelzés nélküli 2 db.

Mint kedves emléket, ereklyét közöljük a valószínűleg egyetlen reánk maradt, eredeti szenci, tűzvész is átélt, Tatába, majd a budapesti piarista könyvtárba került tankönyv címlapjának másolatát. A tulajdonos diákok beírt neve: Sánta József, a III. kurzus tagja 1770–71-ben, Pongrácz Ignác, a IV. kurzusból 1771–74-ben, pályája tetején Horvátország kamarai vízimérnök igazgatója, Banóczy Sándor már a tatai Studium Cameraticum hallgatója, később Ungvárott a Tábla kancellistája (1789).

HEGYI FERENC

Az első veszprémi hetilap története. Deák Ferenc 1865 áprilisában megjelent *Húsvéti cikke*, melyben készségét fejezte ki a 48-as törvények módosítására, nemcsak a hazai közönség körében, hanem birodalomszerte nagy feltűnést keltett. A Schmerling-rendszer bukása a küszöbön állt. Az önkényuralmi rendszer keretei közt passzivitásban élő, de már a többséget alkotó, Béccsel alkudni vágyó nemesség a közvélemény befolyásolására törekedett.¹ A megyegyűlések azonban nem működtek, ahol az egyes kérdésekben kialakult véleményeket megvitathatták volna.²

Ez vetette föl azt az igényt, hogy a gyors tájékoztatás érdekében megyénkben — számolva még a cenzúra adta korlátokkal is — hírlapot indítsanak. A hírlap alapításának gondolata a 23 éves veszprémi joggyakornok Eötvös Károlyé volt,³ aki megegyezett Ramazetter Károly veszprémi nyomdatulajdonossal. Ramazetter, aki 1847 óta rendelkezett a veszprémi nyomdával⁴ (vagyonra és tekintélye révén megyebizottmányi tag is volt),⁵ vállalta a kiadással járó felelősséget s a hetilap nyomtatását.

Érvényben volt még az időszaki nyomtatványok kiadására vonatkozó 1852. évi sajtórendtartás. Eszerint biztosítékpenzt kellett letenni a legfőbb rendőrszéknél. Vállalni

¹ *Magyarország története 1849–1918*. Bp. 1972. 120–121.

² *Veszprém. Hetilap. Mutatványszám*. Veszprém. 1865. máj. 24. 1. L. még NAGY László: *A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820–1956*. Veszprém. 1957. 89.

³ SZIKLAY János: *Veszprém város az irodalomban és művészetben*. Celldömök. 1931. 229.

⁴ NOVÁK László: *A nyomdászat története*. 5. 1801–1867. Bp. 1928. 78.

⁵ *Veszprém Megyei Levéltár*. Veszprém városának tanácsülési jegyzőkönyve az 1859/60. évről. 1860. dec. 16. 257.

kellett, hogy a „trón, a monarchiai kormányformára, a birodalom álladalmi egysége és épségére” nézve ellenséges irányt nem követnek. A sajtórendtartás azt is előírta, hogy „hivatalnokok a szerkesztésben csak úgy vehetnek részt, ha erre előljáró hatóságoktól előlegesen engedelmet kaptak.”⁶ Eötvös Károlynak volt oka arra, hogy az olvasóközönség előtt eltitkolja: „valójában ő írja és szerkeszti a lapot, hiszen nemrégén csitulnak el a hullámok a leleplezett Almásy-féle összeesküvésben való részvétele miatt.”⁷ Ramazetter megengedte, hogy az ő neve felhasználásával végezze Eötvös a szerkesztői teendőket.

A *Veszprém* című hetilap első mutatványszáma 1865. május 24-én jelent meg. A bevezetésben Eötvös a lap céljáról és feladatáról írt. A cél a megyei közélet szervezése és fejlesztése volt. Feladata kulturális és politikai jellegű is volt: a lakosság „anyagi és szellemi jobblétének emelése”, „lehető részletességgel ismertetni a megye s egyes községei múltját, jelenét, fen( )tartani kitűnőbb férfiainak emlékét”, stb. Fő feladatnak tekintette a megyei viszonyok figyelését és irányítását. Várható volt ugyanis, hogy a még 1860 decemberében megválasztott megyebizottmány hamarosan újra működni kezd. Eötvös a közvéleményre úgy igyekezett hatni, hogy

„... mihelyt a bizottmány életbe lépend — s szeretjük hinni, ez idő nem messze van — közölni fogja a hozott határozatok miként teljesítését, párhuzamot fog vonni a megye s a többi megyék eljárása közt, igyekszik földeríteni az állást, melyet a bizottmány egyik vagy másik határozatával a kormány irányában elfoglal.”⁸

A különböző pártállásúak vitáiraainak is helyet kívánt adni. Ramazetterrel együtt a hetilap fennmaradását a megye értelmiségének anyagi és szellemi támogatásától tette függővé.⁸

Kevés előfizető jelentkezhetett, mert csak újabb mutatványszám hagyta el a nyomdát. Eötvös ismét fontos politikai eseményhez időzítette a lap megjelenését. 1865. november 7-én, az első megyebizottmányi ülésen ugyanis újra megelénkült a megyei közélet.⁹ A decemberre meghirdetett országgyűlésre képviselőket kellett választani. A *Veszprém* második mutatványszáma november 20-án jelent meg. Az ismételt előfizetési felhíváson kívül az egész szám tele volt a választási küzdelmekről szóló tudósításokkal, melyek Deák hívei érdekében íródtak.¹⁰ A veszprémi püspök külön nyomtatott körlevélben intette a megyebeli híveket: „... választói bizalmatokkal csak oly alkalmas férfiakat tiszteljete meg, kik... hívek a trónhoz és hazához.”¹¹ Pap Gábor vörösberényi lelkész, a *Veszprém* vezércikkének írója a protestáns egyház részéről buzgólkodott a kiegyezés érdekében. Eötvös pedig így érvelt az enyingi választási küzdelmekről adott tudósításában a kormányjelölt Kerkápoly Károly mellett:

„sajnálatos látni, minő nyomorú fegyverekkel kívánják némelyek Kerkápolyt elbuktatni. A többi közt azzal, hogy kormányjelölt. Meggyőződésem az, hogy ez idő szerint a kormányhoz szítást hazafiúság elleni bűnnek bélyegezni csak ferde felfogás mellett lehet.”¹²

⁶ KOVÁCS Máté: *Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig*. Bp. 1970. 22–25.

⁷ SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. 2. Bp. 1893. 1357. h. I. még: SZIKLAY János: *Dunántúli kultúr munkások*. Bp. 1941. 372.

⁸ *Veszprém*. Hetilap. Mutatványszám. Veszprém. 1865. máj. 24.

⁹ *Veszprém Megyei Levéltár*. A Veszprém Megyei Állandó Választmány jegyzőkönyve. 1865. nov. 7.

¹⁰ *Veszprém*. Hetilap. 2. Mutatványszám. Veszprém. 1865. nov. 20.

¹¹ *Veszprém Egyházmegye*. Főpásztori körlevél. Kiad. RANOLDER János. Veszprém. 1865. okt. 4. 2 sztl. lev.

¹² *Veszprém*. Hetilap. 2. Mutatványszám Veszprém. 1865. nov. 20.

A kormány, a helyi sajtó és az egyházak befolyása miatt, s nem utolsósorban az önkényuralmi rendszer adta korlátok közt lezajló választási küzdelmekben számos hajdani határozati, illetve baloldali képviselőjelölt kibukott vagy visszalépett a jelöléstől. A Deák-párt többségbe került a megyében épp úgy, mint számos esetben más megyéknél is.¹³

A veszprémi hetilap tényleges megindulását újra hosszú hónapok várakozása előzte meg. Kerkápoly nem maradt hálátlan Eötvös iránt. Miután megálasztották országgyűlési képviselőnek, meghívta a maga helyére Pápára a bölcséleti tanszékre.¹⁴ Körülményes lett volna Pápáról a veszprémi lapot szerkeszteni, így Ramazetterrel felhagytak a lap megindításával.

1866 nyarán a kiegyezési tárgyalások huzavonájának felújulása országszerte növelte a türelmetlenséget.¹⁵ Eötvös, aki jobban vonzódott ahhoz, hogy részt vegyen a politikai közéletben, úgy intézte sorsát, hogy minél előbb Veszprémben legyen újra. Ramazetter július elsejével megindította a lapot. A szerkesztői munkálatokat Eötvös július végéig Pápán, augusztustól már Veszprémben végezte. A *Veszprém* című hetilap adatai szerint felelős szerkesztő Ramazetter volt, a főmunkatárs pedig Eötvös.

Eötvös a hetilapot a következő rovatokra osztotta fel: heti szemle (külpolitikai, kérdések, országgyűlési tudósítások), vezércikkek (földhitelintézetéről, választásokról, gazdasági kérdésekről, művelődésügyről, takarékpénztárakról), értekezések (ipar, gazdaság, kereskedés, tanügy, borgazdaság), közéleti mozzanatok (többnyire névtelenül megjelenő cikkek bizottmányi ülésekről, közegészségügyről, a balatoni gőzhajózásról, inségügyről), újdonságok, levelezések, vegyes tartalmú cikkek, s végül a szépirodalmi rovat. E rovatban helyi szerzők verspróbálgatásai jelentek meg, továbbá novellafordítások német és francia nyelvről. Színvonal tekintetében Jánosi Gusztáv versfordításai és Eötvös Károly novellái méltók említésre.¹⁶

Eötvösnek a hetilappal kapcsolatos tevékenysége és jól irányzott cikkei bizonyára hozzájárultak ahhoz, hogy a vármegye egyik legnépszerűbb embere lett. Pályája gyorsan fvelt felfelé. Még az ősszel megyei aljegyző lett, 1867 áprilisában pedig megválasztották első alügyésznek.¹⁷

Eötvös 1866. október 14-től december 29-ig, a hetilap időleges megszűnéséig Ráczekeői álnév alatt írta cikkeit és végezte a szerkesztést.¹⁸ Cikkeiben gyakran foglalkozott a vidék kulturális viszonyaival. Egy alkalommal így írt:

„Az irodalom pártolása megyénkben fölötte szomorító. Nem hisszük, hogy az Akadémia s a Kisfaludy Társaság kiadványainak és a Budapesti Szemlének például volna nálunk tizenöt rendes olvasója összesen majd kétszázezer lélek közül.”

Cikksorozatban foglalkozott a vidéki ipar hiányosságairól is. A hetilapban Eötvös a ki-tűzött feladatnak megfelelően tért engedett a megye múltjával foglalkozó írásoknak. Megjelentette 18 éves öccsének, Eötvös Lajos bibliográfusnak (aki cikkei alá a Ráczekei álnévet írta) történeti írásait: *A pápai nyomda működésének rövid vázlatja és a Veszprém-megye írói* című cikksorozatot.¹⁹ Időszerű kérdésekről írt Pap Gábor lelkész. A gazdasági helyzetet elemző cikkében a mezőgazdaságra kedvezőtlenül ható időjárás miatt kialakult inséggel, a hitel magas kamatjával, közmunkával és szociális kérdésekkel foglalkozott.

¹³ *Magyarország története*... 124.

¹⁴ SZINNYEI: I. m. uo.

¹⁵ *Magyarország története*... 126.

¹⁶ *Veszprém. Hetilap. 1. évf. Veszprém. 1866.*

¹⁷ SZINNYEI: I. m. uo.

¹⁸ *Veszprém. Hetilap. 1. évf. Veszprém. 1866. okt. 14—dec. 29. L. még: GULYÁS PÁL: Magyar írói álnév lexikon. Bp. 1956. 365.*

¹⁹ *Veszprém. Hetilap. 1. évf. 1866. Veszprém. L. még: GULYÁS: I. m. uo.*

Szentgyörgyi Horváth Ágoston Veszprém művelődésügyéről s a modern gépek alkalmazásáról írt. Hochmuth Ábrahám rabbi a zsidóság emancipációjának kérdéséről s a veszprémi tanügyről fejtette ki nézeteit. A vármegyei tiszti főorvos, Pillitz Benő a megye közegészségügyi állapotairól adott tájékoztatást. Eötvös megjelentette Kerkápoly írásait is.²⁰

Annak ellenére, hogy a hetilap változatos tartalommal, a megyei élet szinte minden területére kiterjedő kérdéseket magába foglaló cikkekkal jelent meg, a *Veszprém*re mégis kevesen fizettek elő. A kiadó veszteségek érték. Ramazetter szerette volna magát felmenteni az óvadékpénz letétele alól, de kérvényét visszautasították.²¹ A hetilap iránti érdeklődésre kedvezőtlenül hatott a lakosság anyagi helyzetének leromlása, továbbá a kolerajárvány, amely az ősszel már jelentős számban követelt áldozatokat.²² Az érdektelenség Eötvöst is elkedvetlenítette. Azt is látnia kellett, hogyan sülyed néhány hónap alatt a hetilap a személyeskedések szintjére. Erről így írt, mikor a lap decemberi utolsó számában bejelentette a lap beszüntetését:

„Azt hittük, hogy ily lap a dolog természeténél fogva közszükségletté válik a megyében. Azt hittük, hogy a pártoknak egymás iránti politikai feszültsége a társadalmi érdekek téren el fog enyészni, csak a kellő tapintat, mérséklettség s a dolgok lehetően objektív fel fogása vezéreljen bennünket. Csalódtunk. Legjobb barátaink, elvtársaink közül többen elidegenedtek tőlünk, a párttekintélyek nem gyámolítának s a közintézetek, társulatok, egyletek nem keresék az alkalmat beléletműködésünknek a nyilvánosság verőfénye elé hozására. Volt azonban vigasztalásunk is. Örömmel vettük észre, hogy az iparos és kereskedő osztálynak java része bizonyos élénk érdekltséggel veszi tudomásul azon ismertéseket, melyek a megyét közvetlen érdeklő közügyeket illetőleg lapunkban megjelentek.”

A kudarc csak néhány hónapi tétlenségre kárhóztatta Eötvöst és a kiadót. Azáltal, hogy Eötvöst április 30-án megválasztották a megye első alügyészévé, lehetőség nyílt arra, hogy a megye támogatását a lap újraindításához — Eötvös befolyása révén — megnyerjék. Először Ramazetter nyújtott be fellebbezési kérvényt május 29-én a Belügyminisztériumhoz. Kérte, mentseik fel a biztosítékpénz lefizetése alól. Június másodikán közösen kérvényezték a megyei hatóságoknál, hogy az általuk kiadandó *Veszprém* című közlőnyt a megyei hatóság fogadja el közlőnyének.

„Azon meggyőződésben” — olvashatjuk a korabeli jegyzőkönyvben —, „hogy a sajtónak minden oldalról független, közügyeket a személyes érdekektől elválasztó, sőt a személyérdekeket közügyeknek alárendelő, higgadt, tiszta és mérsékelt irányú működése, nagyban mint kicsiben a szabad intézményeknek fejlesztője, közmívelődésnek hatalmas eszköze, — kész a M. áll. Bizottmány kérvényben érintett „Veszprém” című lapot pártolani, ajánlani, s ha kiadó tulajdonos a közgyi hivatalos hirdetményeket lapjában díjmentesen felvesz. . . kész közlőnyének is elfogadni, . . . terhesnek nem tekinthető előfizetési ár mellett, a M. áll. Bizottmány kilátásba helyezi a lap járatására a megyebeli közlegeket is kötelezni.”²³

Júliusban a hivatalos szervek megkötötték Ramazetterrel az egyezséget a hirdetményi költségekre vonatkozóan. Ramazetter ajánlatot tett, hogy ő 25%-kal olcsóbban nyomatja ki lapjában a megyei közérdekű hirdetményeket, mint amennyiben különben a megyei hirdetések nyomdai költségei kerülni szoktak. A hatóságok elfogadták az ajánlatot, megbízást adtak az évi nyomdaköltség kiszámítására, s utasították a járási szolgabírókat hogy járáruk területeire eső közlegeket a *Veszprém* című hetilap előfizetésére kötelezzék.²⁴

²⁰ *Veszprém*. Hetilap. 1. évf. Veszprém. 1866.

²¹ Mj.: A levéltári adatok csak a fellebbezési kérvényről tanúskodnak.

²² *Veszprém*. Hetilap. 1. évf. Veszprém. 1866. nov. 11. (A vármegyei tiszti főorvos jelentése szerint a megyében 2112 megbetegedés és 852 haláletet volt.)

²³ *Veszprém Megyei Levéltár*. A Veszprém Megyei Állandó Választmány jegyzőkönyve 1867. évről. 54, 392. sz.

²⁴ Ua. 1867/147. sz.

A kiegyezés megkötése s a koronázási ünnepségekkel járó izgalom után 1867. augusztus negyedikén, vasárnap jelent meg újra a fólió-alakra változtatott *Veszprém*, most már mint megyei hivatalos heti közlöny. Feltehető, hogy e hetilap volt a megyék hivatalos lapjai közül az első. Eötvös erről így ír: „... tudtunkkal az ország törvényhatóságai közt megyénk az első, mely mint olyan, belátva az időszakai sajtó fontosságát, elismerését tetteleg érvényesíteni törekedett.”²⁵ A hivatalos közlöny célja és feladata is megváltozott. A politikát mellőzve, a szépirodalmi részt lecsökkentve szinte csak a közügy, ezen belül is főként a gazdasági élet kérdéseinek megvitatására kapott teret. Eötvös Lajos további cikksorozata Veszprém megye íróiról és Ács Rudolf megyei főlevéltárnok helytörténeti írásai enyhítették a lap egyhangúságán. A Balaton ügye, a népnevelés kérdése, megyei bizottmányi ülések ismertetése s a helyi iparoskörnek a Budapest – Grätz vasútvonal kérdésével és az iparüggyel kapcsolatos memorandumai töltötték ki a *Veszprém* hasábjait. Azok a hivatalnokok, papok, képviselők, akik korábban lelkesen támogatták írásaikkal a hetilapot, s annak tartalmát változatossá tették, most hallgattak.

Kevesen fizettek elő ezúttal is a hetilapra, érdektelenség fogadta az újabb előfizetési felhívásokat is. A kiadót kellemetlen hírek is érték. A Belügyminisztérium fellebbezési kérvényét visszaküldte azzal a megjegyzéssel, hogy kérése nem teljesíthető, de méltányosságból az óvadékpénz letételére három hónapon túl nem terjedhető határidőt nyerhet.²⁶

Ramazetternek az év végén le kellett fizetnie azt az összeget, amelyet a lap eddigi kiadásáért lefizetni kellett. A megyével kötött egyezséghez híven minden községnek megküldte rendszeresen a lapot, mégis számosan adósak maradtak az előfizetési árákkal. Még két év elmúltával is a hatóság segítségét kérte, hogy a megküldött lapok árát megkaphassa. (1869-ben még mindig 72 község nem fizetett.)²⁷

A megyei támogatás ellenére sem a kiadó, sem Eötvös további áldozatkészségre nem volt hajlandó. A *Veszprém* 1867. december 29-i számában Eötvös bejelentette, hogy a hetilapot beszünteti, mert a Megyei Állandó Bizottmány és a megye értelmisége nem támogatja. „Lapunk lelkes kiadója pedig” — írja — „a lap alapítása s fenntartása körül hozott súlyos áldozataiért fogadja el a nyilvános elismerés köszönetét.”

A felhozott indokok háttérben minden bizonnyal a város és környékének gazdasági viszsamaradottsága áll. A déli vasútvonal kiépítésével a kereskedelem és ipar elsorvadt. A fejletlen gazdasági élet kedvezőtlen kihatással volt a helyi kulturális viszonyokra. A lakosság vékony rétegét képviselő polgári-nemesi értelmiség jelentős hányada politikai vagy gazdasági függőségben élt; aktív szellemi támogatást ezért a hírlap fennmaradásához nem nyújtott. A közügyek iránt érdeklődést mutató veszprémi és pápai iparosok és kereskedők viszont csak olvasói voltak a *Veszprém*nek, passzív támogatásuk nem volt elégséges ahhoz, hogy a lap fennmaradhasson.

SZEGLETI ILDIKÓ

Magyar Tájékoztató Könyvtár Genfben. A húszas évek derekától a magyar külpolitika fontos eleme lett az ún. kultúrdiplomácia.¹ A kultúrpolitikát a közvetett külpolitika területének tekintették. A külföldi kultúrpolitikai tevékenység súlyának megnövekedését több tényező magyarázza. Ezek közül a legfontosabb az, hogy az ellenforradalmi rendszer

²⁵ *Veszprém*. Hetilap. 2. évf. 1867. aug. 4.

²⁶ Veszprém Megyei Levéltár. A Veszprém Megyei Állandó Választmány jegyzőkönyve. 1867/448, 866. sz.

²⁷ Veszprém Megyei Levéltár. ua. 1868/107, 1018. sz., ua. 1869/604. sz.

¹ A dolgozat megírásához felhasználtam Hubay Miklós szíves szóbeli közléseit; segítségét ezúton is köszönöm. A jegyzetekben Hubay szóbeli közléseire Hubay sz. k. jelöléssel utalok. — A kultúrdiplomácia elveire és céljaira I. HANKISS János: *A kultúrdiplomácia alapvetése* (Magyar Külügyi Társaság 1936.) c. munkáját.

létrejötté után egyik legfontosabb feladatának tartotta, hogy kitörjön a politikai elszigetelésből és a külföldi országok közvéleménye előtt bebizonyítsa „szalonképességét” és ellensúlyozza a rezsim rossz hírét. Amint az a szakirodalomból jól ismert, Horthyék hatalomra jutásuk pillanatától kezdve napirendre tűzték a revízió ügyét. A revíziós propaganda műveléséhez viszont nemcsak belföldön, de külföldön is propagandabázist kellett létrehozniuk. Ebben a tekintetben vezető szerepet szántak a külföldi magyar állami és magán kulturális intézményeknek. A magyar kultúra rendszeres külföldi propagálása útján a külföldi közvélemény előtt be akarták bizonyítani, hogy Trianonban nemcsak Magyarországot érte sérelem, hanem az egész nyugati világ kultúráját, és ezzel együtt az általános emberi haladás ügyét is.² Külfölddel való szellemi kapcsolatainkat éppen ezért elvi tévedések és egyoldalúság jellemezték. Elvileg helytelen volt, hogy a külföld felé irányuló kultúrpolitikát, amely a nemzetekkel a szívélyes jó viszony és a termékeny kulturális együttműködés kimunkálására hivatott, a Trianon revíziójáért indított harc szolgálatába állították. Ennek a kulturális külpolitikának az egyoldalúsága pedig a túlnyomóan nyugatra irányultság és a szomszéd államokkal (Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával) szembeni, kifejezetten ellenséges magatartás volt.³

A külföldi kultúrpolitikai tevékenység tervszerű, rendszeres és szervezett formájának kimunkálását Klebelsberg Kunó gróf kultuszminiszter kezdeményezte.⁴ A külföldi kulturális intézményhálózatot a revízió jegyében, kultúrpolitikai missziós feladatok betöltésére és az elit értelmiség nevelésére alkották.

Magyarország a harmincas évek végén már mintegy félszáz külföldi kulturális intézménnyel rendelkezett, három Collegium Hungaricummal, két tájékoztató könyvtárral, kilenc Magyar Intézettel, hat egyetemi tanszékkal, harmincegy lektorátussal és két eklektikus folyóirattal: a *The Hungarian Quarterly*vel és a *Nouvelle Revue de Hongrie*-vel fejtett ki külföldi kultúrpolitikai tevékenységet.⁵

A tájékoztató könyvtárak különleges helyet foglaltak el az egész intézményrendszeren belül. Feladatuk elsősorban az volt, hogy jóformán valamennyi magyar vonatkozású ügyben felvilágosítást adjanak, gyűjtsék a fogadó országokban kiadott magyar vonatkozású műveket. Információs kiadványokkal, hangversenyekkel, kiállításokkal és más rendezvények szervezésével szolgálták még a magyar kultúrpolitika érdekeit. A tájékoztató könyvtárak kapcsolatot tartottak a könyvkiadókcal, a folyóiratok napilapok és rádióállomások szerkesztőivel, valamint minden Magyarország iránt érdeklődő külföldi kutatóval. Fontos szerepük volt még a külföldi magyarok kulturális igényeinek kielégítésében is.⁶ Rövid fennállásuk alatt a magyar tájékoztató könyvtárak néhány kivételtől eltekintve (ellentétben a hasonló feladatot ellátó angol, amerikai, francia, német és olasz kultúrintézményekkel) nem vállalkoztak arra, hogy önálló könyvkiadói tevékenységet folytassanak, könyv- és folyóiratterjesztő szerepük viszont igen jelentős volt.⁷ Magyarország hadbalépésének logikus következménye volt, hogy a szövetséges államok területén működő magyar kultúrintézményeket, mint ellenséges állam ügynökségeit sorra bezáratták a szövetséges államok illetékes kormányhivatalai. A fasiszta államokban és a náci Németország megszállta európai fővárosokban tevékenykedő kultúrintézmények eredeti rendeltetésüknek

² GRATZ Gusztáv: *Kulturális propaganda*. = Az Újság 1922. febr. 25.

³ „Kultúr-diplomácia — Egyre gyakrabban hangzik fel a sajtóban, kultúr-diplomáciát kérünk a nagy külföldi városokba...” = A műgyűjtő, 1929. 133 l.

⁴ BARANYAI Lipót: *Kultúra és nemzet*. = Forrás 1943. január 6–8.

⁵ PALKERT Géza: *Külföldi magyar intézetek*. = Magyar Szemle 1940. 135–191.

⁶ RÓNAI Tamás: *A New York-i Magyar Tájékoztató Könyvtár történetéhez*. = Magyar Könyvszemle 1978. 1. szám.

⁷ Így pl. a New York-i Magyar Tájékoztató Könyvtár terjesztette az Egyesült Államokban a *Magyar Könyvszemlét*.

megfelelő munkát már nem végezhettek. Szokásos tevékenységüket megbénította a háborús légkör, ellátmányuk csökkentése, az ösztöndíjasok számának apadása és a fogadó városok ellen intézett légitámadások.⁸

Mindezek után talán meglepően hangzik, hogy a háború kellős közepén, 1943-ban a magyar kultúrpolitika vezetői új kultúrintézmény megnyitását kezdeményezték Svájcban. A terv megfelelt a Kállay-kormány külpolitikai elképzeléseinek is. A svájci kultúrintézmény jelentőségét abban látták, hogy a polgári demokratikus berendezkedésű, semleges államban tevékenykedve a szövetséges hatalmak kulturális megbízottaival is kapcsolatot teremthetnek, s a kulturális körökkel történő kapcsolatfelvétellel közvetett úton előmozdíthatja a Kállay-kormány kiugrási kísérletét. Ugyancsak szempont lehetett, hogy Svájc a világháború alatt az egész kontinentális Európa számára képviselte a szabad sajtót. Itt adták ki a német, francia és angol szerzők klasszikus munkáit, itt voltak beszerezhetőek a Magyarországgal hadban álló államok területén megjelent könyvek, folyóiratok és napilapok.⁹

Európának e kicsiny, fegyverroptatástól mentes szigetét a menekültek és a politikai emigránsok mellett valósággal előzönlötték a hadban álló nemzetek diplomatái és hírszerzői is. A titkos kapcsolatfelvételek egyik legfontosabb színterévé vált Svájc. A semleges állam kínálta kulturális és politikai lehetőségeket a magyar külpolitika is megkísérelte kiaknázni.¹⁰ 1943 első hónapjaiban Zeyk Adél bárónő, a Külügyminisztérium Sajtóosztályára beosztott és a konzulátusi testület tagjaként Genfben akkreditált előadó előterjesztést tett a Külügyminisztériumnak olyan genfi intézmény felállítására, amely „társadalmi szalonon” kívül egy tudományos könyvtárnak is keretet adna.¹¹ A bárónő erdélyi arisztokrata családból származott és románellenes érzelmei közismertek voltak.¹² Zeyk a román diplomácia svájci tevékenységének ellensúlyozása szempontjából tartotta fontosnak tervét. Ez az elgondolás később azzal bővült, „... hogy ez az intézmény a békekötés idejére már kiépített bázisul szolgálna a magyar delegációnak, vagy folyamatban lévő munkálatoknak, ha a genfi kereteket is felhasználják a nagyhatalmak (Népszövetség, Munkügyi Hivatal)”.¹³ Ebből a koncepcióból a Genfben tanuló magyar ösztöndíjasok sem maradtak ki, tevékenységük ellenőrzésére és mindenekelőtt a kultúrpolitikai munkába történő bekapcsolásuk érdekében külföldieket is vonzó rendezvények keretét adó „társadalmi szalont” is kívántak teremteni.¹⁴

A Külügyminisztérium jóváhagyása után Zeyk bárónő 1943. július 1-től egy naptári évre kibérelte a 11 bis av. de Champel szám alatti Claparede-villát.¹⁵ A reprezentatív, háromszintes villában a szalonokon, vendégszobákon kívül lakószobák is voltak, amelyeket

⁸ Egyetlen példa a sok közül a berlini Collegium Hungaricum épületébe költözött át a berlini magyar nagykövetség, miután épületét bombatalálat érte. = Országos Levéltár (továbbiakban: OL.) K 639 VKM. 1940 – 1944. (*Külföldi magyar intézetek általános ügyei*) 1 cs. 1. t.

⁹ A második világháború alatti svájci–magyar kapcsolatokra összefoglalóan I. DEZSÉNYI Béla: *Magyarország és Svájc*. Bp. 1946. 215 – 226.

¹⁰ A magyar antifasiszta kortársak szerint: „A Kállay-kormány demokratikus propagandaközpontnak és egy esetleges visszavonulás külföldi főhadiszállásaként Genfét szemelte ki. A feladat keresztülvitelére legjobb erőt mozgósította: néhány liberális hírből álló, nem kompromittált politikust, mint Kövér Gusztávot, Baross urat a magyar szak-könyvtár őrére és 100 üresfejű, de annál jobb nevű ifjút... = *Magyar Nemzet Függetlenségi Frontja Közleményei* (a továbbiakban MNFFK.) 1943. szeptember 22.

¹¹ OL. Küm. K. 107. cs. 54. t. (Feljegyzés a genfi Magyar Házról).

¹² Hubay sz.k.

¹³ OL Küm. K. 107. cs. 54. t. (Feljegyzés a genfi Magyar Házról).

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

térítés ellenében magyar diákok lakhatták.¹⁶ A két alsó szintet a Külügyminisztérium és a Zeyk-féle „társadalmi szalon” céljaira rezerválták. A könyvtár helyét a felső emeleten jelölték ki.¹⁷

A Claparede-villa, vagy ahogy akkoriban nevezték a Magyar Ház vezetésével Zeyk Adélt bízták meg. 1943. július 5-én ünnepélyes keretek között nyílt meg a Magyar Ház.¹⁸ A Magyar Ház rendezvényei inkább riasztóak, mint vonzóak voltak. A Zeyk-féle össze-jövetelek a genfi magyar kolónia általános véleménye szerint „feudális” jellegűek voltak.¹⁹ A Magyar Ház keretei között nyílt meg a genfi Magyar Tájékoztató Könyvtár 1944 januárjában.

A megnyitáskor a könyvtár állományába mintegy 2000 (zömében referenzs-jellegű) mű tartozott. A könyvanyag legnagyobb részét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium válogatta és juttatta ki Svájcba. Az állomány elenyészően csekély részét a Genfi Magyar Főkonzulátus helyezte letétbe a könyvtárnál.²⁰

A könyvtár vezetésével Baross-Drucker György miniszteri osztálytanácsost, a *Külügyi Szemle* felelős szerkesztőjét bízták meg, helyettesévé Vaska Gyulát nevezték ki.²¹ Baross és Vaska a könyvtár megszervezésén túl alig tettek valamit a könyvtár építése és fejlesztése érdekében. (Igaz, lehetőségeik is korlátozottak voltak, nem sokan keresték az alkalmat, hogy a fasiszta államok oldalán harcoló Magyarországgal kapcsolatba kerüljenek.) Baross több kísérletet tett arra, hogy a könyvtár iránt a svájci intellektuális körök érdeklődését felkeltse. Ezeknek a kísérleteknek a sorába tartozik a genfi Hotel des Berguesben adott vacsora is.²² A vacsorán a magyar részről megjelentek mellett Eugene Bujard, a genfi Tudományegyetem rektora, Albert Malche államtanácsos, William Rappard, a Nemzetközi Tudományok Intézetének igazgatója, Leopold Boissier, az Interparlamentáris Unió főtitkára, Waldemar Deonna, a Képzőművészeti Múzeum igazgatója, Pedro Rosello, a Nemzetközi Oktatásügyi Intézet h. igazgatója, Hans Wehberg és Paul Guggenheim, a Nemzetközi Tudományok Intézetének professzorai vettek részt. A meghívottak között voltak, de a vacsorán nem jelentek meg:²³ Carl Buckhardt, a Nemzetközi Vöröskereszt munkatársa, Maurice Bourquin, a nemzetközi jog művelője, Charles Burky geográfus, Jean Piaget pszichológus, Marcel Raymond irodalmár és Stelling Michaud történész professzor, a *Journal de Genève* munkatársa.

A kapcsolatszövés az intellektuális körökkel az intézmény feladatai közé tartozott, azonban Baross ott építette ezeket a kapcsolatokat, ahol nem kellett volna. (Ezt bizonyítja éppen az előbbi névsor is, a vacsorán alkotó művészek, könyvkiadók, napilapok és folyóiratok szerkesztőségének munkatársai nem jelentek meg.) Részben ennek következménye volt az az érdektelenség, amely a Magyar Tájékoztató Könyvtár konferencia-ciklusának megnyitását kísérte. Február 24-én Laky, volt miniszter és Debrovits a Statisztikai Hivatal vezetője előadást tartottak statisztikai kérdésekről és Magyarország gazdasági helyzeté-

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ „Magyar diákházat avattak Genfben.” — *Magyarság*, 1943. július 8. — *Pesti Hírlap*, 1943. július 8. — *Új Magyarság*, 1943. július 8. — *Nemzeti Újság*, 1943. július 9.

¹⁹ OL Küm. K. 107. 107. cs. 54. t. (Feljegyzés a genfi Magyar Házzal.) Továbbá I. még „A magyar demokrácia genfi vendégszerepléséhez” c. névtelen korabeli verset, amelynek egyik szakasza a Claparede-villában zajló eseményeket gunyorosan örököltette meg. = MNFFK, 1943. szeptember 22–23.

²⁰ OL Küm. K. 107. 107. cs. 54. t. (Genfi Magyar Könyvtár.)

²¹ Magyar Tájékoztató Könyvtár Genfben. = *Külügyi Szemle* 1944. március 150–151.

²² Uo.

²³ OL Küm. K. 107. 107. cs. 54. t. (Genfi Magyar Könyvtár, Baross „Pro Memoria” 1943. december 11. keletkezésű feljegyzése.)

ről. Az eseményre 50 előkelő genfi személyiséget, egyetemi tanárokat és újságírókat hívtak meg, azonban még az előadás előtt 46-an lemondták a meghívást.²⁴

Amikor a német megszállás harmadik napján, március 22-én a Sztójay-kormány kinevezésének híre Svájcba érkezett, a berni magyar nagykövet, Bakách-Besseney György báró aznap délutánra összehívta a Svájcban tartózkodó összes magyar külképviseleti szervek tisztviselőit és a többi hivatalos vagy félhivatalos minőségben ott tartózkodó magyar személyiségeket, hogy közösen foglaljanak állást a Sztójay-kormány ellen.²⁵ A Bakách-Besseney-csoport álláspontja az volt, hogy nem ismerik el a Sztójay-kormányt, csakis ezzel a kormánnyal szakítanak, nem pedig a rendszerrel és a kormányzóval. A disszidens diplomaták koncepciója az volt, hogy Horthy a német megszállás alatt elzárkózik a ná-cikkal történő minden együttműködés elől, Horthy nevében továbbra is ők képviselik Magyarországot külföldön, a Sztójay-kormány el nem ismerésével pedig közelebb kerülnek a szövetségesekhez, anélkül hogy diplomata státusukat és az azzal járó előjogokat elvesztenék. Azonban Horthy, akinek nevében németellenes politikát akartak folytatni hamarosan hivatalosan visszarendelte őket, a szövetségesek pedig a diplomata disszidenciával érdemben nem kívántak tárgyalni.²⁶ Magyarország Quisling-kormányá Bothmer bárót nevezte ki ügyvivőként a berni követség élére, akit azonban, mint a megszállókat kiszolgáló magyar kormány követét a svájciak nem voltak hajlandók fogadni, bár a svájci kormány azonban nem akadályozta meg, hogy Sztójay diplomatái átlépjék a svájci határt és a magyar külképviseletek (Bern és Genf) hivatalaiban berendezkedjenek.²⁷

A disszidencia kialakulása után, legalább az elvárható lett volna a könyvtár vezetőjétől és alkalmazottaitól, hogy csatlakozzanak a németekkel szembe forduló politikai emigrációhoz.²⁸ Baross és társai nem csatlakoztak a disszidenciához, továbbra is megőrizték „kormányhűségüket” Baross igyekezete, hogy mindenesetre politikailag posszibilis maradjon, nem maradt következmény nélkül: az események hatására idegösszeroppanást kapott és ezért az egyik genfi klinikán hónapokon át kezelték.²⁹

Ez idő alatt bezárták a Claparede-villát és ezzel egyidejűleg a Magyar Tájékoztató Könyvtár is beszüntette ottani működését.³⁰ A könyvvállományt a genfi Magyar Főkonzulátus pincéjébe, majd a Hungária Diákegyesület és a genfi *Nouvelle Revue de Hongrie* szerkesztőségének kezdeményezésére átszállították a Route Malagnue 8. számú házba.³¹ Itt ideiglenes olvasótermet rendeztek be. A könyvtár melletti lakásban Vaska lakott aki Balázs Ferenc segédletével kezelte a könyveket.³²

Magyarország felszabadulása után a magyar kormánysszervek rögtön hozzákezdtek a külföldi kulturális kapcsolatok újjászervezéséhez. Természetesen a külföldi kultúrpolitika

²⁴ A konferencia-ciklus megnyitása a Magyar Könyvtárban avagy önkéntelen kormányellenes propaganda. = MNFFK, 1944. március 15. 14.

²⁵ Honti Ferenc jelentése 1943. szeptember eleje és 1946. november vége között Svájcban és Franciaországban folytatott tevékenységéről. (Genf) 1946.

²⁶ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers 1944. Hungary.* (Washington) 1965. 881–882.

²⁷ „Klubba tömörült magyar követelek garázdálkodnak Svájcban”. = *Magyar Jövő* 1945. november 5.

²⁸ L. erre Baross-Druker György levelét. Kivonatossan közli az MNFFK. 1945. május 55–56.

²⁹ Uo.

³⁰ Új Magyar Központi Levéltár Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Kulturális Kapcsolatok Osztálya (továbbiakban: UMKL. VKM. KKO.) 1946. 49485. szám.

³¹ Uo.

³² Uo., a könyvtár használatára 1. még az *Egység* (1946. februári) számában megjelent keresetes hirdetést: „A genfi Magyar Könyvtárban (8 route Malagnou) minden de. 9-től 12-ig, valamint szombatn du. 2-től 6-ig megtalálhatók az új hazai könyvek, az otthoni napilapok és folyóiratok, hallgatható a rádió. Szeretettel várunk minden magyart a genfi Magyar Könyvtárba”.

új elveinek kimunkálásában, céljainak meghatározásában korántsem volt teljes az egyetértés a koalíciós pártok között. Az azonban tény, hogy már ebben az időszakban (1945–1946) a megváltozott helyzetnek megfelelően felülvizsgálták az ellenforradalmi rendszer külföldi kultúrpolitikáját.³³ Az elleforradalmi rendszertől örökölt kulturális intézmények működését újra beindították azzal az elképzeléssel, hogy majd fokozatosan átszervezik az egyes intézményeket és az egész intézményrendszert megreformálják.

1946 júniusában a Genfi Magyar Tájékoztató Könyvtár vezetésével Hubay Miklóst bízták meg.³⁴ Hubay akkor már több éve Svájcba élt, ahol eleven kapcsolatba került a legjobb értelemben vett „genfi szellemmel”. Magyarország német megszállása alatt Genfben jelent meg Hubay szerkesztésében, a magyar–francia kultúra összekötő kapcsát alkotva a *Nouvelle Revue de Hongrie*, amely nevét 1945-ben *Revue de la Hongrie Nouvelle*-ra változtatta. Szerkesztői munkája során Hubay kapcsolatba került a svájci könyvkiadókkal, folyóiratok és napilapok szerkesztőseivel is. Ezek az ismeretek és kapcsolatok a Magyar Tájékoztató Könyvtár eredményes tevékenységéhez nagymértékben hozzájárultak. Hubay első ténykedéseinek egyike az volt, hogy a még mindig a Route Malagnue 8-ban levő könyvtárban helyezte el Ferenczi Imrének a genfi *Nouvelle Revue de Hongrie* szerkesztőségének felajánlott kb. 120 kötetnyi, részben a reformkorszak, részben a *Huszedik Század* körének válogatott szociológiai irodalmát felölelő hagyatékát, továbbá Vladár Ervin volt genfi főkonzul 50 kötetes és saját 100 kötetes könyvtárát.³⁵

Mindez jelentősen elősegítette a folyamatosan szerzeményezett művekkel együtt a könyvtári állomány felfrissítését és strukturális átalakítását. Kérésére felettesei hozzájárultak ahhoz, hogy az újonnan beérkezett könyvek, napilapok és folyóiratok másodpéldányait a Zürichi Magyar Egyesületnek küldjék meg. A könyvtár új vezetője feladatának tekintette a mintegy ezer főnyi genfi magyar kolónia kulturális igényeinek kielégítését, a svájci könyvtárakban található hungarica-anyag nyilvántartását, a kiadókkal, a folyóiratok és napilapok szerkesztőseivel való rendszeres kapcsolattartást. Mindezek érdekében szükségesnek tartotta a könyvtár sokszorosított francia nyelvű katalógusának megküldését a svájci kiadókhöz és közkönyvtárakhoz.³⁶ A Malagnou 8 nem volt ideális hely, mégis itt vált a könyvtár valóban tájékoztató könyvtárrá.³⁷

Tevékenységükben a legszembetűnőbb az a munka, amelyet kultúránknak a francia nyelvterület felé szétsugározatása érdekében végeztek. Ebben Hubaynak kétségtelen érdemei voltak, és abban is, hogy nagy súlyt helyezett a könyvtár és a tudományos élet kapcsolatára. E kapcsolat jelentőségét abban látjuk, hogy ha a könyvtár a tudományos élet és a hírközlő szervek egymással kapcsolatba kerülnek, akkor bármelyik kezdeményezését az összes többi is elősegíti és felerősíti. Amikor Hubay magyar írók, tudósok és alkotó művészek svájci utazását kezdeményezte, objektíve a mindennapok gyakorlatába vitte át az előbb vázolt kölesönhatást.

1946 októberében azzal a kéréssel fordult a „Comité International pour la Placement des Intellectuel Refugies (az intellektuális menekültek elhelyezésére alakult bizottság) igazgatójához Mme. Silberscheinhez, hogy a bizottság lásson vendégül magyar írókat, művészeket és tudósokat.³⁸ Silberschein asszony kedvezően fogadta kérését.³⁹ A háború alatt alkotó értelmiségieket (köztük magyarokat is) náci koncentrációs táborokból mentő

³³ A korabeli kultúrpolitikára összefoglalóan I. KERESZTURY Dezső: *Helyünk a világban* Bp. 1946. 173–208.

³⁴ UMKL. VKM. KKO. 1946–78039.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo. 1946–98901.

³⁸ Uo. 1946–107016, 1946–116761, és Hubay sz. k.

³⁹ Hubay sz. k.

szervezet vezetője, most lehetőséget biztosított arra, hogy mintegy 50 magyar alkotó (tudós, író, képzőművész, zeneszerző) Svájcba utazhasson a bizottság vendégeként, pihenésre és tapasztalatszerzésre.⁴⁰

A magyar kulturális élet meghívott kiválóságai között voltak pl. a következő írók: Heltai Jenő, Illyés Gyula, Zilahy Lajos, Tamási Áron, Cs. Szabó László, Sőtér István, Gyergyai Albert, Kassák Lajos, Háry Gyula, Déry Tibor, Nagy Lajos, Márai Sándor, Karinthy Ferenc, Keszi Imre, Ottlik Géza, Zathureczky Ede és a többiek, akik nemcsak a svájci havasok üdítő levegőjét szívták magukba. Találkoztak más nemzetek íróival, művészeivel és tudósaival, felszólaltak konferenciákon, nyilatkozatokat adtak a sajtónak. Arról is szóltak, mi történik az országban. Mindez már önmagában is ösztönözte a könyvtár tájékoztatási funkcióinak kiteljesedését.

1946 októberében a Magyar Tájékoztató Könyvtár bérbe vette a lengyel főkonzulátus épületét. Itt nyílt meg újra 1947 máj. 15-én. A megnyitás nagy sikerrel zajlott le, amelyhez hozzájárult a Végh-quartett bemutatása és hangversenye a könyvtárban. Az ünnepségen megjelent svájci zeneszerzők elismerően nyilatkoztak Bartók művéről és a Végh-vonósnégyes szerepléséről.⁴¹ A könyvtár, hangversenyek szervezése mellett több magyar vonatkozású rádióműsort is előkészített a genfi rádió részére.⁴²

1948 januárjában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elhatározta, hogy a genfi Magyar Tájékoztató Könyvtárat szociológiai és közgazdasági könyvtárrá fejleszti.⁴³ Dr. Szalai Sándor egyetemi tanárt kérték fel arra, hogy a beszerzendő művek jegyzékét állítsa össze.⁴⁴

Az elképzelés már nem valósulhatott meg. A lengyel főkonzulátus épületében bérelt helyiségeket 1948 áprilisában ki kellett üríteni. A genfi Magyar Tájékoztató Könyvtár bezárta kapuit és többé nem is nyílt meg. Genfi kulturális intézményünk bezárása a hidegháború kibontakozásának időszakára esett.

Nem tudtuk kideríteni, hogy a könyvtár állományát hazahozták-e vagy sem.⁴⁵ Csak annyit sikerült megállapítanunk, hogy április 6-án a könyveket ládákbá csomagolva a genfi magyar főkonzulátus pincéjébe szállították, amelyet minden évben egyszer elönt a Genfi-tó vize.⁴⁶

RÓNAI TAMÁS

⁴⁰ Silberschein, Fanny 1938–1961 között a svájci bizottság igazgatója volt. Silberschein asszony szervezete számos magyar zsidó származású alkotót mentett meg, pl. Ádám Ottót, Blum Tamást, Erdős Pétert, Komlós Aladárt, Palotai Erzsébetet és másokat – Hubay sz. k. A magyar alkotók svájci meghívásra I. Magyar Írók Svájcban, muzsikuskok Párizsban. = *Magyar Rádió* 1946. nov. 29. 7., UMKL. VKM. KKO. 1946–116761, 1946–107016.

⁴¹ Uo. 1947–81952.

⁴² Uo. 1947–163707.

⁴³ Uo. 1948–243021.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo. 1947–181416, 1948–247129.

⁴⁶ A VKM felkérte a Külügyminisztériumot, hogy a könyvtár hazaszállításáról gondoskodják, azonban azt, hogy ez megtörtént-e vagy sem, nem sikerült kiderítenem. Ugyancsak nem találtam meg a könyvtár irattárát, amelynek hazaszállításáról gondoskodtak. Minderre I. UMKL. VKM. KKO. 1949–270029 és 1949–272261.